

NAUDA SISTĒMA

I. Naudas sistēmas izveides pamatprincipi.	1.
1. Naudas sistēmas izveides pamatprincipi.	3.
II. Naudas sistēmas izveides pamatprincipi.	
Pamata naudas sistēmas izveides pamatprincipi.	4.
Pamata naudas sistēmas izveides pamatprincipi.	7.
L A T V I J A S N A U D A S	10.
Jautājums par riņķveida naudas izveidi.	14.
Z I S T E M A .	19.
1920. gada 15. jūnija likuma izveidētā naudas sistēmā.	22.
Sudraba un zelta naudas izveides pamatprincipi.	23.
Nauda sistēmas izveides pamatprincipi.	26.
Nauda sistēmas izveides pamatprincipi.	28.
III. Naudas sistēmas izveides pamatprincipi.	
Nauda sistēmas izveides pamatprincipi.	44.
Nauda sistēmas izveides pamatprincipi.	53.
IV. Naudas sistēmas izveides pamatprincipi.	
"Kontakts" par naudas izveidi.	55.
Izveidētā naudas sistēmā.	57.
Valsts naudas sistēmas izveides pamatprincipi.	64.
Izveidētā naudas sistēmā.	70.

Visvalds Matuzels,
stud.oec.

1928.gadā.

SATURA RĀDĪTĀJS .

	Lap.p.
<u>Ievads.</u>	1.
<u>I. Naudas apstākļi pirms papīra naudas sistēmas ieviešanas.</u>	3.
<u>II. Papīra naudas sistēmas ieviešana.</u>	
Papīra naudas sistēmas ieviešana Latvijā.	6.
Papīra naudas sistēmas izcelšanās veidi	7.
Latvijas rublis un viņa negatīvās īpašības.	10.
Jautājums par vienīgo maksāšanas līdzekli.	14.
Saimniecisko resoru nesaskaņotā politika.	19.
1920.gada 18.marta likums	22.
Turpmākās un pēdējā emisija.	28.
Rubļa vērtība iekšzemē.	33.
Rubļa vērtība ārzemēs.	38.
<u>III. Rubļa stabilizēšana.</u>	
Rubļa stabilizēšanas tehniskie pasākumi.	44.
Rubļa stabilizēšanas teoretisks apskats.	53.
<u>IV. Naudas reforma .</u>	
"Noteikumi par naudu."	56.
Latvijas banka.	61.
Valsts kases zīmju likvidācija	64.
<u>V. Pastāvošā naudas sistēma.</u>	70.

L I T E R A T U R A .

- Valdības likumu un rīkojumu krājums, 1919.-1924.g.
Latvijas statistiskā gada grāmata , 1920.-1923.g.
"Valdības Vēstnesis", 1919.g.
"Ekonomists ", 1920.-1925.g.
A.Kārklīšs, "Mūsu naudas reforma", 1927.g.izd.
Prof.Z.S. Kacnelēnbaum, "Učepije o depgach i kredite",
I.častj, "Depgi i depežnoje
obraščepije", 1923.g.izd.
K.Helfferich, " Das Geld", 1923.g.izd.
G.F.Knapp, " Staatliche Theorie des Geldes", 1923.g. izd.
G.Cassel, " Theoretische Sozialöconomie", 1919.g. izd.
Dr.R.Kerschagel, "Die Währungstrennung in den
Nationalstaaten", 1920.g. izd.

I E V A D S .

Pirms pasaules kara , tagadēja Latvija piedzīvoja zieda laikus. Redzot glītās lauku mājas ar uzkoptiem laukiem , pilsētas ar lieliem preču krājumiem ostās, dzelzsceļos ,veikalos un plaši attīstīto rūpniecību , katrs novērotājs varēja spriest par zemes bagātību un iedzīvotāju turību, par ko bija jāpateicās latviešu pūlēm un darba mīlestībai , Izceļoties pasaules karam aina mainījās. Sākot ar 1915. gadu Latvija visu laiku ir bijusi par kaujas vietu dažādām armijām. Zaļās druvas pārvērtās atmatās , pilsētas drupu kaudzēs. Uzplaukstošā rūpniecība apstājās : fabrikas vai nu tika evakuētas , jeb pārvērstas gruvežos. Apmēram puse no iedzīvotājiem gan karojošo varu spiesta , pa lielākai daļai tomēr labprātīgi atstāja iedzīvotās vietas un mantas bez uzraudzības , lai dotos svešumā.

Jau 1910.g.Latvijā pastāvēja 782 rūpn.uzņem. ar 93.343 strādān. bet 1920.g. " " 1430 " " " 21.213 " , kas iztaisa tikai 22,7 % no pirms kara rūpniecības uzņēmumos nodarbināto strādnieku skaita. ^{x 1)}

Sējumu kopplatībā Latvijā 1913. g. 1.089.633 ha,
" " " 1920. g. 739. 255 ha, ^{xx}

Kara laikā uz laukiem bija nopostītas:

pilnīgi 86,7 tūkst. ēku , jeb 10,51 %,
pa daļai 116,1 " " , " 19,08 % . ^{xxx}

* Latvijas Statistiskā Gada Grāmata 1920.g.l.p. 227.
^{xx} " " " " 1920.g.l.p. 91. un
^{xxx} " " " " 1920.g.l.p.110.

Pilsētās un miestos pilnīgi nopostītas 4128 ēkas ,^{*}

" " " pa daļai " 10959 " .

1914. gadā Latvijā bija 2.552.000 iedzīvotāji^{**}

1920. " " " 1.596.131 " .

Pēc kara, atgriežoties dzimtenē tikai niecīga daļa no vēl dzīvi palikušiem atrada sevīm pajumtu, pārējo ēkas, ne-maz nerunājot par mantu ,bija nopostītas un dzīve bija jāie-sāk pilnīgi no jauna.Tādi bija Latvijas saimnieciskie apstā-klī, kad 18. novembrī 1918. gadā , pateicoties Vācijas un Krievijas sabrukumam Tautas Padome proklamēja Latvijas valsts neatkarību. Dzīve nevarēja vēl uzplaukt. Par Latviju nāca vēl jaunas likstes . Iebrauka lielinieki , kas aizveda uz Krie-viju vēl pēdējo nabadzību , visu,kas nebija piesiets, jeb pienaglots . Ne labāki rīkojās bermontieši Kurzemē. Grūti bija atjaunot dzīvi , vedot no valsts proklamēšanas līdz 12. augustam 1920. g. pastāvīgus karus , gan ar lieliniekiem , gan ar bermontiešiem. Kara vešana, kurā tiek bezprātīgi iz-nīcinātas cilvēku dzīvības un mieru laikos uzkrātās saim-nieciskās vērtības , nav ilgi pa spēkam vecām un bagatam valstīm. Viegli saprotams , tamdēļ Latvijas stāvoklis , kuŗas saimnieciskās vērtības jau pasaules karā bija iznīcinātas un kuŗas dzīvais spēks - labākie tautas dēli - bija ziedojuši savas dzīvības par tēvu zemi . Pateicoties latviešu uz - pēmībai un neatlaidībai , visas šīs grūtības ir tomēr pār-vārētas. Viena no galvenām grūtībām bija rast līdzekļus

* Latvijas Statistiskā Gada Grāmata 1920. gada l.p.71.

** " " " " " 1921.g. l.p. 2.

jaunas valsts konstruēšanai un viņas teritorijas atbrīvošanai no ienaidnieka. Pagaidu valdībai, stājoties pie grūtā uzdevuma veikšanas, Latvijas izveidošanas, nebija nekādu līdzekļu, nedz savas naudas, bet kara vešana, gandrīz no pašas valsts proklamēšanas dienas prasīja lielus līdzekļus, ko izpostītāi zemei bija grūti dot. Apskatīsim tuvāk to garo ceļu, kādu ir nostaiģājusi Latvija, kamēr viņa spēja radīt un izveidot savu tagadējo naudas sistēmu.

I. Naudas apstākļi pirms papīra naudas sistēmas ieviešanas.

Latvijas valsts proklamēšanas laikā, tagadējās Latvijas valsts teritorijā bija apgrozībā dažādas naudas: Vācijas marka, ostnauda (Ostbank für Handel und Gewerbe, Darlehnskasse Ost.), cara rublis, domes nauda, krenkas un vietējās naudas - Jelgavas un Liepājas. Vācu okupācijas vara, cenšamās izspiest no apgrozības Krievijas naudu, izsludināja ne ilgi pirms Latvijas proklamēšanas 11. oktobrī 1918. gadā par vienīgo maksāšanas līdzekli Vācijas marku un ostnaudu. (Verordnungsblatt für die Baltischen Länder Nr. 35. no 11. oktobra 1918. gada - "Verordnung über die Zahlungsmittel.- Der russische Rubel hört auf gesetzliches Zahlungsmittel zu sein. Deutsches Geld muss im Gebiet des Militärgouvernements Litauen und der Militärverwaltung der baltischen Lande in Zahlung genommen werden".)

Kurzemē, kur okupācijas vara pastāvēja jau no 1915.

gada, iedzīvotāju vidū vairāk uzticības baudīja Vācijas nauda. Turpretim Vidzemē, kur okupācija iesākās tikai 1917. gadā, joprojām lielāka piekrišana bija cara rublim. Tautas Padome, proklamējot Latvijas valsti, naudas jautājumam vēribu vēl nepiegrīz. Tiek runāts par pārtikas jautājumu, minoritātu tiesībām un par 8 stundu darba laiku. Tas pilnīgi saprotams, jo papriekšu bija jāpiegrīz vēriba pilsoņu nepieciešamo vajadzību apmierināšanai, t.i. pārtikas jautājumam un jānodibinā tie pamati, uz kādiem, dibinoties jaunai valstij, būtu panākama kopdarbība ar mazākuma tautībām (minoritātu tiesības) un atsevišķām iedzīvotāju šķirām (strādniecība un 8 stundu darba laiks).

Pirmais ministru prezidents K. Ulmans savā programmas runā gan saka: "Finansu lietās valdība spers soļus kredītiestāžu nodrošināšanai. Valsts vajadzībām jāatrod līdzekļi ārzemju aizņēmumu veidā. Jāizstrādā likumprojekts par pirmo iekšējo valsts aizņēmumu, par ienākuma nodokli un par vienreizējo nodokli no tirdzniecības, rūpniecības un pārējiem ienākumiem." Tā tad jau no paša sākuma ir liktas lielas cerības uz ārzemju aizņēmumiem. Šīs cerības neattaisnojās, bet iekšējais aizņēmums nedeva necik taustamus rezultātus. Likumu par 5% Latvijas neatkarības iesterniņa aizņēmumu Tautas Padome izdeva 6. decembrī 1918. gadā. Likums pieturējās pie Krievijas rubļiem, kuri caurmērā sabiedrībā un arī Tautas Padomē, pēc Vācijas neveiksmēm, baudīja lielāku uzticību. 11. decembrī, Finansu mi-

nistrija izdeva pirmo rīkojumu, kas mēģināja regulēt naudas jautājumu, nosakot dažādām naudām oficiālu kursu:^x "pie parakstīšanās uz 5 % neatkarības aizņēmumu pieņemšanas cara, ost un domes naudu, ievērojot šādu kursu: 1 cara rublis - 80 kap. ostnaudā - 1 rub.25 kap. domes naudā." Ar šo rīkojumu par galveno maksāšanas līdzekli tiek atzīts cara rublis un blakus tam ost un domes nauda. Lai gan šis rīkojums attiecās tikai uz aizņēmuma realizēšanu, tomēr viņi sāk piemērot arī citos maksājumos valstij. 28. decembrī valdība izdeva rīkojumu - "ka pie visām maksāšanām, izņemot dzelzsceļus, pieņemamas cara, domes un ostnaudas, aprēķinot 1 cara rub. - 1 ostrub. - 1 rub.25 kap. domes naudas". Šo rīkojumu neattiecināja uz dzelzsceļu, jo okupācijas vara to nebija vēl nodevusi pagaidu valdībai. Iebrūkot lielniekiem Latvijā, Pagaidu valdība bija spiesta pārcelties uz Liepāju. 4.^{xx} februārī 1919. gadā apgabalos, kurī nebija ieņemti no lielniekiem, pielīdzināja 1 cara rubli - 1 ostrub. - 2 vācu markām. Domes naudas obligatoriskais kurss tika atcelts. Kā likumīgi maksāšanas līdzekļi palika - cara rublis, ostrublis, Vācijas marka un Liepājas nauda. Lai regulētu pēc iespējas cara naudas daudzumu un, sakarā ar viņas ieviešanu no lielniekiem agitācijas nolūkos, Pagaidu valdība aizliedza ievest Lat-

x Valdības likumu un rīkojumu krājums 1919. gada Nr. 27.

xx " " " " " 1919. " Nr. 45.

vijā bez atļaujas Krievijas naudu pāri par Rb.3000.-^{*}

II. Papīra naudas sistēmas ieviešana.

Papīra naudas sistēmas ieviešana Latvijā.

Pirmos līdzekļus armijas un valsts iestāžu uzturēšanai (armiju apgādāja arī Vācija) Pagaidu valdība nēcīgos apmēros guva no brīvprātīgiem ziedojumiem. Cerības lika, kā Ulmans pie valsts proklamēšanas izteicās, uz ārzemes aizņēmumu, bet tas uz viņa liktās cerības neattaisnoja. Ārzemnieki neticēja Latvijas pastāvēšanai, it sevišķi pēc lielinieku iebrukuma. Atlikās iekšējais aizņēmums, bet arī tā rezultāti bija nēcīgi, kamdēļ ķērās pie viņa realizēšanas spaidu kārtā. Ievēda arī kara peļņas nodokli un atjaunoja dažus bijušās Krievijas netiešos nodokļus, bet Latvijas teritorija, kas nebija ieņemta no ienaidnieka, bija maza un līdz ar to nodokļu maksātāju skaits nēcīgs. Šādā ceļā iegūtie līdzekļi netuvu nesasniedza valsts vajadzību apmērus. Valdība bija spiesta ķerties pie vienīgā pārpalikušā līdzekļa - papīra naudas emisijas. Valsts kases spaidīgie apstākļi paši par sevi norāda, ka valdībai nebija iespējams uz reizi nodibināt labi pārdomātu naudas sistēmu. Līdzekļu iegūšana ar papīra naudas emisiju ir atļaujama tikai kritiskos brīžos, bet šādā kritiskā stāvoklī atradās arī Pagaidu valdība. Šādu nodokli-papīra naudu saviem pilsoņiem var uzspiest pat visvājākā valdība (piemēram Bermonta un dažādu Krievijas valdību papīra nau-

* Valdības likumu un rīkojumu krājums 1919. g. Nr.60.

das). 29.¹ janvarī 1919. gadā Pagaidu valdība nolēma : " Izlaist Latvijas valsts kases zīmes, kuras būtu nodrošinātas ar visu valsts mantu un ienākumiem un pagaidam izpildītu naudas vietu ." Bija paredzēts izlaist tikai sīkās naudas zīmes, kas novērstu sīkas naudas trūkumu . Patiesībā tomēr ar 22. marta rīkojumu par valsts kases zīmju izlaišanu izrādījās , ka valsts kases zīmes izlaižamas rubļos un kapeikās : 1,3,5,10 ,50 kapeiku un 1,3,5,10,25,100 un 500 rub. vērtībā. Tā tad valsts kases zīmes nebūt netiek izlaistas " lai ievērotu sīkās naudas trūkumu", bet gan , lai iegātu līdzekļus valsts izdevumu segšanai .4.² aprīlī Pagaidu valdība uzdeva Finanšu ministrijai izlaist par 25.000.000 rub. 1,5,10,25. rubļu kopjurās valsts kases zīmes. Ar to Latvijas valsts ķērās pie savas naudas izlaišanas .

Papīra naudas sistēmas izcelšanas veidi .³

Papīra naudas sistēmas ieviešana var notikt dažādā veidā. Izplatītākais veids- papīra naudas izcelšanās no banknotēm, ja viņu apmaiņu pret metala naudutiek pārtraukta. Parasti , pēc apmaiņas pārtraukšanas, papīra nauda tiek emitēta vēl lielākā daudzumā, pie kam papīra nauda patur banknotes ārējo izskatu un nomineli arī sakaru ar to metala naudu, pret kuru

× Valdības likumu un rīkojumu krājums Nr.77. no 1919. gada

xx " " " " Nr.90. " " "

xxx Проф. З.С.Каценеленбаумъ " Учение о деньгахъ и креди-

тѣ", изд. 1923. года, стр. 177.-180.

agrākās banknotes tika apmainītas. Arī uz jaunās papīra naudas ir uzraksts, ka viņa ir apmainama pret metālu. Tādā veidā starp jauno papīra naudu un agrāko banknoti ir nepārtraukts sakars. Pats fakts - pāreja no banknotēm uz papīra naudu - plašākām tautas masām pat nemaz neuzkrit un tās viņu neievēro. Tā izcēlās 18. g. s. beigās Krievijā asinācija. No sākuma viņas bija apmainamas pret sudraba un kaspāra naudu, bet pēc apmaiņas pārtraukšanas viņas pārvērtās papīra naudā. Tādā pat ceļā papīra nauda izcēlās kara laikā, piem. Krievijā, Vācijā, Francijā, Anglijā un citās valstīs, kad tur pārtrauca banknotu apmaiņu pret zeltu.

Otris veids - papīra naudas izcelšanās no dažādiem kredīta dokumentiem, piemēram - Francijas asināti lielās revolūcijas laikmetā. Pirmos asinātus par 400.000.000 franku izlaida 21. decembrī 1789. gadā. Asināti bija hipotēku dokumenti - obligācijas, kurās bija nodrošinātas ar visiem valsts īpašumiem un deva obligācijas turētājam 5 % gadā.

Asināti no sākuma bija 10.000 franku kopjurās, bet 1790. gada aprīlī viņus apmainīja pret mazākām kopjurām 1.000, 300, un 200 franku vērtībā. Asinātiem noteica spaidu kursu un viņi bija jāpieņem maksājumos līdzīgi istai naudai. 1790. gada septembrī asinātus pārvērtā uzrādītāja papīros, par asinātiem vairs nemaksāja % un viņi galīgi pārvērtās papīra naudā.

Mums vēl visiem atmiņā Krievijas "Zem Svobodi", kurš 1918.-1919. g.g. arī cirkulēja kā papīra nauda, lai gan viņa

būtība bija pavisam cita.

Trešais veids - papīra naudas zīstēmas ieviešana jaundibinātās valstīs, kuras par savu pirmo naudas zīstēmu izraugās papīra naudu, jeb vēl dažādu pilsētu un pašvaldību izlaistās vietējās naudas - bonnas. Šīni gadījumā papīra nauda izceļās patstāvīgi uz likuma jeb rīkojuma pamata. Piemērs, Latvija, Polija, Igaunija u. t. t. Lai kādā no pievestiem veidiem papīra nauda zināmā valstī neizceltos, visiem šiem veidiem ir viens kopājs pamats, pēc Knappa vārdiem:

"Recurrenter Anschluss", tas ir, papīra naudai ir vēsturisks sakars ar kādu citu valutu. Tā, pie papīra naudas izcelšanās no banknotēm, viņa bāzējās uz to valutu, kādā bija izteikta banknote pirms viņas apmaiņas pārtraukšanas. Tā Krievijas papīra rubļiem, kas pasaules kara laikā izcēlās no kredītbiletēm, bija vēsturisks sakars ar Krievijas zelta rubli = 17,424 doļas zelta. Arī jaundibināto valstju naudas vienībām ir sakars ar kādu no pastāvēšām^{ju} valūtām. Tā Polijas marka bāzējās uz Vācijas marku. Arī mūsu jaunajam rublim vajadzēja pamatu, zināmu vērtības jēdzienu, jo, lai gan viņš bija nodrošināts "ar visiem valsts īpašumiem un ienākumiem", tomēr, pats par sevi, viņš nekādas vērtības apzīmējuma nesaturēja. No sākuma, 22. martā 1919. gadā, rublis tika pielīdzināts vienam austruma rublim, jeb divām vācu markām, bet ar 27.^x marta 1919. gada rīkojumu arī $1\frac{1}{2}$ Krievijas rublim. Tāds "Recurrenter Anschluss" ir pār-

x "Latvijas Sargs" 1919. gada Nr. 56.

ejoša parādība. Ar laiku, kad iedzīvotāji pierod pie jaunās naudas, noteic viņā preču cenas un vispār pāriet uz viņu kā uz maiņas un skaitišanas līdzekli, jaunā papīra nauda var atsvabināties no savas bāzes un sākt patstāvīgi eksistēt. Pārejas laikmetā šāds sakars ar citu valutu ir neizbēgams.

Latvijas rublis un viņa negatīvās īpašības.

Pirmās valsts kases zīmes deva izgatavot Meiejera spiestuvei Liepājā. Pagaidu valdība paspēja izlaist tikai 25 rubļu gabalos Rb.650.000.-, kad notika 16. aprīļa apvērsums un naudas izlaišanu turpināja Niedras valdība, kura sava pastāvēšanas laikā izlaida Rb.830.000.- (1. un 25 rub. gabalos). Pagaidu valdībai, atgriežoties pie varas, tika atzītas arī Niedras valdības laikā izlaistās naudas zīmes (izņemot sēriju, kas bija nolaupīta apvērsuma laikā) par likumīgu maksāšanas līdzekli līdz tam laikam, kamēr viņas netiks izņemtas no apgrozības, apmainot pilnā vērtībā pret citām naudas zīmēm. Lielinieku laikā izlaistā Rīgas pilsētas nauda bija jau no Niedras valdības izsludināta par nederīgu. Tāpat rīkojās arī Pagaidu valdība. Sarežģījumi cēlās ar cara rubli, jo ārzemēs, par jaunām, nebojātām un lielākām naudas zīmēm maksāja vairāk kā par bojātām un mazākām. Tam sekoja arī Rīgas melnā birža. Tā kā cara rublis bija atzīts Latvija par likumīgu maksāšanas līdzekli, tad valdība nevarēja pielaist šādu cara naudas šķirošanu.

25. jūlijā 1919. gadā tika izdots rīkojums, pēc kura bija jā-

* Valdības likumu un rīkojumu krājums Nr.109. no 1919.g.

ņem pretīm maksājumos arī bojāta (ne vairāk par 1/8.daļu)
 cara nauda pēc pilnas vērtības. Šo rīkojumu papildināja
 25.⁺ augustā 1919. gada Tautas Padomes likums , kas notei -
 ca, ka cara rubļi no 1 - 500 rub. gabalos jāpieņem maksāju -
 mos neaprobežotā sumā , bet 10 v 50 kap. gabalos līdz Rb.20.-
 un 1 - 5 kap. gabalos līdz Rb. 3.- . Pateicoties šim liku -
 mam no Lietavas sāka ievest veseliem maisiem sikās Krievi -
 jas naudas zīmes , kas pārpludināja valsts kasi. Finanšu
 ministrija tamdēļ bija spiesta griezties pie Apsardzības
 un Iekšlietu ministrijām ar lūgumu neatļaut vienai perso -
 nai ievest no ārzemēm pāri par 100 rub. Krievijas sikās
 naudas . 7.^{xk} augustā viens Latvijas rublis tika pielīdzināts
 vienam ost - diviem cara rubļiem un divām Vācijas markām .
 Ziemeļ-Latvijā , bez tam , kā likumīgs maksāšanas līdzek -
 lis , apgrozībā atradās vēl Igaunijas markas, ko Valmieras
 apriņķa priekšnieks ar rīkojumu no 12. augusta atcēla .Pa -
 gaidu valdība , līdz Niedras apvērsumam, paspēja izlaist
 valsts kases zīmes tikai pa Rb.650.000.-. Neskatoties uz
 nelielo daudzumu , kad vēl nevarēja runāt par rubļa inflaci -
 ju , rublis, tomēr, ne labprāt tika uzņemts apgrozībā. Kam -
 dēļ ? " Valsts kases zīmes nodrošinātas ar visiem valsts
 ipašumiem un ienākumiem " un , otris, rublis vērtībā no
 sākuma tika pielīdzināts vienam ostrublim , - divām vācu
 markām un vēlāk arī 1½ krievu cara rubļiem. Latvijas papīra

* Valdības likumu un rīkojumu krājums Nr.129.no 1919.gada.
 ** "Valdības Vēstnesis " Nr.7. no 7. augusta 1919. gada .

rublim nebija nekāda dabīga sakara ar iepriekšējām metala naudas sistēmām un lai vispārīgi viņam dotu kādu vērtības jēdzienu, valsts noteicis ^aspaidu kursu. Ja ņemam vērā, ka rublis apgrozībā tikai tad ieguva pilnas pilsoņa tiesības, ka viņu saistīja pie zelta, resp. viņa vērtību noteica un nodrošināja ar zelta segumu, redzam, ka šāda rublim uzspiesta vērtība, tautā uzticību nebaudīja. Pirmā un vis-sliktākā Latvijas rubļa īpašība, lai gan sākumā arī nenovēršama, bija tā, ka rublim trūka reālas vērtības, kamdēļ viņš arī nevarēja izpildīt nepieciešamās naudas funkcijas. Jāņem vērā arī psiholoģiskais moments. Latvija bija jau piedzīvojusi dažādu papīra naudu kursa krišanu, otrs, vispār, ļoti problematisks bija Latvijas valsts pastāvēšanas jautājums, trešais, valsts kases zīmes tika izlaistas fiskālā nolūkā, kamdēļ nebija nekādas garantijas, kā tas vēlāk arī notika, ka viņas netiks izlaistas pārmērīgā daudzumā. Tamdēļ, jau no paša sākuma, rublis nevarēja pretendēt uz tautas uzticību. Šeit varētu aizrādīt uz G. F. Knappa "Staatliche Theorie des Geldes", ka naudai, lai viņa izpildītu naudas funkcijas, nekādas vērtības nevajag un viņas stabilitāti var uzturēt ar saprātīgu valsts finanšu politiku. Bet šāda, pēc Knappa teorijas, papīra naudas sistēma ir iespējama vienīgi, kam arī viņš pats piekrit, ja iepriekš viņas zināmā valstī ir jau pastāvējusi metala naudas sistēma, kad metala naudas vērtības jēdziens ir pārgājis uz jauno, neapmaināmo papīra naudu. Ja valsts piem.

noteic, ka pie metala naudas zistēmas izcēlušās saistības var nokārtot ar zināmu daudzumu jaunās neapmaināmās papīra naudas vienību, tad katram pilsonim ir skaidrs, ka zināms daudzums tagādējās naudas vienību līdzinās attiecīgam daudzumam agrākās.

Bez reālas vērtības rublis nevarēja izpildīt naudas tautsaimnieciskās funkcijas, kā maiņas, vērtības uzkrāšanas līdzeklis un vērtību mēraukļa. Kā jau aizrādīju, rublis tika emitēts fiskālā nolūkā. Nebija pārliecības, ka valsts nepavairoš rubļa izlaidumus un kurss nekritis. Pie šādiem apstākļiem pāriet uz rubli, kā uz vērtību mēraukļu, nebija iespējams. Cenas vairs nebija atkarīgas no piedāvājuma un pieprasījuma vien, bet pircējs vēlās atsvabināties no rubļa, iegūstot reālāku vērtību, pārdevējs, savukārt, lai nodrošinātos pret risku, pieprasa lielāku daudzumu rubļu.

Vienīgi kā likumīgs maksāšanas līdzeklis rublis varēja atrast sev ceļu apgrozībā. Bet bez viņa kā likumīgi maksāšanas līdzekļi cirkulēja vēl Vācijas un cara naudas. Latvijas rublis varēja cirkulēt tikai nelielā no Pagaidu Valdības ieņemtā teritorijā. Ārpus tās rublim nebija nekādas vērtības. Turpretīm pārējie likumīgie maksāšanas līdzekļi brīvi cirkulēja i Vācijā, i no lieliniekiem ieņemtās Latvijas apgabalos, i citur ārzemēs. Tamdēļ dabīgi, ka rubli, kā maksāšanas līdzekli, pielietoja vai vienīgi maksājums valstij. No otras puses, atzīt rubli no pašsākuma par vienīgo maksāšanas līdzekli nebija iespējams, jo uz reizi

techniski nebija iespējams emitēt rubļus tik lielā daudzumā, lai ar viņiem vien varētu apmierināt apgrozības vajadzības.

Jautājums par vienīgo maksāšanas līdzekli.

Līdz 1919.gada 1.julijam valsts kases zīmes bija izlaistas kopumā par Rb. 1.480.000^x, bet vienā pašā jūlija mēnesī tās izlaida vēl par Rb. 1.824.000^x.-, Lai gan arī pārējie valsts ienākumi vairojās, tomēr ar viņiem nevarēja segt izdevumus. Tamdēļ 15. jūlijā ministru prezidents izteicās, ka "mums pašiem" būs jāķerās pie savas naudas! Valdība iesniedza Tautas Padomei likumprojektu par jaunu emisiju 75.000.000 rb. apmērā. 25.augusta 1919.gada Tautas Padomes sēdē pie likumprojekta apspriešanas tika arī aizskārts jautājums par apzīmējumu "rublis", prasot tai vietā latviskāku apzīmējumu. Jautājuma izšķiršanu tomēr atlika līdz tam laikam, kad būs iespējams izlaist nodrošinātu valutu, jo tagadējās valsts kases zīmes ir tikai pagaidu naudas zīmes un līdz ar to nosaukums "rublis" tiek arī pagaidam lietots. Tautas Padomes loceklis K.Puriņš aizrāda, ka pirms kara tagadējās Latvijas teritorijā apgrozībai bijis vajadzīgs 30-40 milj.zelta rubļu - 95-110 milj. Latvijas rubļu. Tas bijis apstākļos, kad tirdzniecība un rūpniecība bija pilnos ziedos. Tagad varētu izlikties, ka šāda zuma pašreizējos apstākļos būtu par lielu. Bet jāņem vērā, ka miera laikos naudas apgrozības

* Latvijas statistiskā gada grāmata 1922.gada l.p.290.

apmērus samazināja plašais kredits. Tagad kredītooperācijas nenotiek. Jāmaksā par visu skaidrā naudā. Tamdēļ jau atļautā 25 milj. rubļu emissija pieskaitot jauno 75 milj. nepārsniegs naudas apgrozības vajadzības, bet tomēr jāievēro, ka Latvijā atrodas apgrozībā nezināmas, bet droši vien lielas, naudas zumas ost, cara rubļos un vācu markās, kas kā likumīgs maksāšanas līdzeklis, var darīt iespaidu uz naudas apgrozību. Padomes loceklis Paegle ieteic par vienīgo maksāšanas līdzekli pieņemt Latvijas rubli, citas valutas pielaižot maksājumos, nevis pēc oficialā, bet brīvā biržas kursa. Tautas Padome, pieņemdama likumprojektu par jauno naudas emissiju, pārejas formulā izsaka vēlējumu,^x "ka valsts kases zīmes izlaižot, ievērojama lielāka uzmanība un piegriežama lielāka vērība ātrākai valutas nokārtošanai un emissijas bankas dibināšanai". Atļautās emissijas kopsuma 100 milj. rubļu nepārsniegtu apgrozībai vajadzīgo naudas daudzumu. Bet jāņem vērā ka bez Latvijas rubļiem apgrozībā cirkulēja arī Vācijas un cara nauda, kā likumīgs maksāšanas līdzeklis, vajadzēja izdarīt šī naudas zīmju registrāciju. Tad, pirmkārt, būtu bijis iespējams izināt, cik šādu naudas zīmju atrodās apgrozībā Latvijā un otrkārt, pielaižot kā likumīgu maksāšanas līdzekli tikai registrētās, resp. apzīmogatās naudas zīmes. Šādu apzīmogošanu, attiecībā uz bijušo Austro-Ungarijas ^{miera} kroni, saskaņā ar līgumu, izdarīja Čekoslovākija, Serbija, Polija, Rumēnija, Itālija, Ungārija un Austrija. Katra no šām valstīm savās robežās atzina

* Valdības likumu un rīkojumu krājums 1919. gada Nr.128.

ka maksāšanas līdzekli vienīgi no viņas finansu iestādēm apzīmogatās Austrijas kronas.*

Tautas Padomes loceklis ieteica pieņemt par vienīgo maksāšanas līdzekli Latvijas rubli. Pie tāda pat ieskata turējās vēlākais kredītdepartamenta direktors A. Kārklīšs. Vispirms vajadzēja izsludināt par nederīgām visos maksājumos valstij krievu kredītbiļetes. Tāpat par nederīgu vajadzēja atzīt vācu naudu. Pēc lielāka vairuma valsts kases zīmju iespēšanas varēja atzīt Latvijas rubli par vienīgo maksāšanas līdzekli. To varēja darīt jau 1919. gada oktobrī, jeb novembrī. Tas būtu devis lielus ienākumus**. Bez šaubām A. Kārklīšam bija taisnība, kā jau 1919. gada novembrī varēja izdarīt to pašu, ko izdarīja dažus mēnešus vēlāk martā 1920. gadā, kad Latvijas rubli atzina par vienīgo maksāšanas līdzekli. Tikai jautājums, kas ar to būtu ticis sasniegts. Pēc Kārklīša domām - lielus ienākumus. Apskatīsim šo jautājumu tuvāk. Kredītdepartamenta ziņojumā atrodam sekošo: "Jau 1919. gadā augustā kredītdepartamenta atrada par vajadzīgu noteikt par vienīgo likumīgo maksāšanas līdzekli Latvijas rubli, jo paralelas valutas ne tikai bija par traucējumu naudas apgrozībai, bet atstāja arī sliktu iespaidu uz rubļa kursu."***

* Dr. R. Kerschagel, "Die Währungstrennung in den Nationalstaaten", 1920. g. izdev.

** A. Kārklīšs, "Naudas apstākļi pirmos neatkarības gados" Ekonomists Nr. 4, 1923. g. l. p. 105

*** Ekonomists Nr. 23, 1923. g. l. p. 914.

Ar Lātvijas rubļa izsludināšanu par vienīgo likumīgo maksāšanas līdzekli kredītdēpartaments, acimredzot, domā sasniegt divus mērķus. Pirmkārt, izsludinot par nederīgām Krievijas un Vācijas naudas, izskaust viņas no apgrozības un atbrīvot vietu Lātvijas rublim un tādā ceļā iegūt valstij lielākus ienākumus. Otrkārt, novērst šķēršļus, kas aizkavē rubļa kursa uzlabošanos. Šie divi problēmi ir cieši saistīti. Valsts tikai tad var sagaidīt lielākus ienākumus no emisijām, ja viņai tiešam izdodās savu naudu ievest apgrozībā, bet apgrozība tikai tad uzņem naudu, ja naudai ir vērtība. Krievu un vācu nauda nevarēja iespaidot Lātvijas rubli tādējādi, ka viņas ieņemt apgrozībā vietu, kuŗa pienācās rublim. Rublim vajadzēja būt vērtīgākam, tad apgrozība pagrieztu muguru pārējiem maksāšanas līdzekļiem un rublis pats par sevi iekarotu pilsoņa tiesības apgrozībā.

Vai "paralēlās" valutas tiešam varēja iespaidot rubļa kursu? Pēc Kārklīņa domām pietiek "ka apgrozībai ir vajadzīgs zināms naudas daudzums maksājumiem", lai tad nauda, "kuŗu valsts ņem pretim pie nodokļu samaksas", baudītu priekšrocību apgrozībā. Te jāpieved K.Helffericha vārdi: "Wenn der Staat nicht durch eine kluge Handhabung seines Monopols der Geldherstellung fuer sein aus einem Wertlosen oder geringwertigen Stoffe hergestelltes Geld der Verkehrswelt dasjenige Vertrauen einzuflößen vermag, das dem Gelde mit Substanzwert eben wegen des Wertes sein auch zu anderen Zwecken

* K.Helfferich, "Das Geld" l.p. 560-1923.g.izd.

brauchbaren Substanz entgegen gebracht wird, so kann der Verkehr in den neu zu begründeten Schuldverhältnissen, Leistungen vereinbaren, die der Einwirkung des Staates entzogen sind, er kann sich auf diese Weise ein neues Geld schaffen."

Tamdēļ dabīgi, ka apgrozība piegriezās krievu un vācu naudai, jo Latvijas rublim neuzticējās. To pašu vēlāk pār dzīvoja arī Vācija, kur, neskatoties uz dažādiem no valsts puses spertiem soļiem un aizliegumiem, līgumi tomēr tika slēgti un maksājumi nokārtoti ārzemju valutā, tā kā valsts bija spiesta kapitulēt dzīves prasību priekšā un mīkstināt izdotos noteikumus.

Arī pie mums varēja atzīt krievu un vācu naudu par nederīgu, bet kamēr Latvijas rublis nebūtu iekarojis uzticību, apgrozība būtu atradusi citu vērtīgāku valutu. Ko būtu līdzējis, ka valsts būtu izsludinājusi Latvijas rubli par vienīgo maksāšanas līdzekli un uzspiedusi parādus nokārtot Latvijas rubļos. Valsts tomēr nebūtu varējusi aizkavēt, kā kreditors pie parāda atmaksas citā vērtīgākā valutā, būtu aprēķinājis augstāku kursu. Veikalos bija parasta parādība, ka pie maksājumiem krievu jeb vācu naudā, cena tika aprēķināta zemāka, kā Latvijas rubļos, jo uz vācu un cara naudu bija ažio. Ažio nav izskaidrojams ar to, ka cara un vācu nauda bija vērtīga un laba (patiesībā viņa tāda nebija), bet ar to, ka Latvijas rublis bija vēl sliktāks. Nevis cara un vācu nauda stāvēja rublim ceļā, bet Latvijas rublis stāvēja pats sev ceļā.

Kā jau aizrādīju, Latvijas rublim nebija nekādas saimnieciskas vērtības. Sagaidamās jaunās emisijas atstāja uz viņu vēl sliktāku iespaidu. Lai paceltu rubļa vērtību, bija jāatsakās taisni no tā, ko gribēja iegūt ar rubļa izsludināšanu par vienīgo maksāšanas līdzekli, t.i. no ienākumiem, ko dotu jaunas emisijas. Vai valsts varēja iztikt bez ienākumiem, ko deva jaunās emisijas, tas ir cits jautājums, bet teorija to prasīja. Novērst budžeta deficītu, nepielāist jaunas emisijas un sagādāt rublim segumu, teoretiski bija nepieciešami, lai rublis iekarotu apgrozību. Tikai ar to momentu, kad rublis tika stabilizēts, tika arī izšķirts cara un vācu naudas liktenis, - neviens vairs nemeklēja svešas valutas un Latvijas rublis kļuva par labāko naudu.

Nevis ar noteikumiem un likumiem varēja izskaust svešo naudu no apgrozības, bet rublim pašam par sevi vajadzēja gūt iekšēju spēku, lai pārējās naudas padzītu.

Saimniecisko resoru nesaskaņotā politika.

Iespaidu uz Latvijas rubļa likteni un viņa kursu atstāja arī saimniecisko resoru nesaskaņotie rīkojumi.

* Ar pirmā augusta rīkojumu Apgādības Ministrijai bija piešķirtas tiesības ieturēt 25% no importējamām precēm, nodrošinot tirgotājiem pienākošos peļņu. Šo tiesību Apgādības Ministrija izlietoja maksājot par precēm Latvijas valūtā. Importieriem, turpretim, maksājumi bija jākārto ārzesmes valūtā, ko viņi vajadzēja iepirkt uz vietas.

* Valdības lik. un rīk. krāj. Nr. 113 no 1919.g.

Lai iegūtu valstij ārzesmes valutu Finanšu un Tirdzniecības-Rūpniecības Ministrijas nolēma, neizlaist uz ārzemēm (pastāvēja licenžu sistēma) Latvijas eksportpreces, iekams eksportiers 25 % no eksportējamo preču vērtības nav iemaksājis Finanšu Ministrijā ārzesmes valutā, saņemot ekvivalentu Latvijas naudā. Tā kā eksportiers saņēma ārzesmes valutu tikai pēc preces pienākšanas ārzemēs, tad prasītie 25 % ārzesmes valutas viņam bija jāiegādājās uz vietas.

Abu šo rikojumu sekas: kā importiers, tā eksportiers pavairoja uz vietas pieprasījumus pēc ārzesmes valutas un Latvijas naudas piedāvājumus, kas rubļa kursu dzina uz leju. Arī Apgādības Ministrijai, iepērkot vietējos ražojumus, kā linus, labību u. t. t. vajadzēja cara un ost rubļus, kuŗi ražotāju starpā arvienu vēl baudīja lielāku uzticību nekā Latvijas rublis, ko ministrija bija spiesta ievērot. Uz Finanšu ministra Erharda priekšlikumu pie Finanšu Ministrijas 21. augustā 1919. gadā organizēja valutas nodaļu. Nodaļas uzdevums bija - "neregulēt Latvijas naudas sistēmu un veicināt ārējo tirdzniecību un rūpniecību". Visu valsts kasē ieplūstošo ārzesmes valutu ieskaitīja valutas nodaļas rēķinā, kuŗa to izsniedza valsts iestādēm ārzemju iepirkumiem. Pa daļai ārzemju valutu pārdeva vietējām bankām pret cara rubļiem Apgādības Ministrijas vajadzībām un tikai niecīgā apmērā ar to apmierināja vietējos tirgotājus. Valutas nodaļa ievāca ziņas par valutas kursiem ārzemju biržās un, salīdzinot to ar

* Valdības Vēstnesis Nr. 18 no 21. augusta 1919. g.

Rīgas un Liepājas melno biržu kursu, aprēķināja oficiālo kursu .

Ar Finanšu Ministrijas rīkojumu no 26. augusta tika aizliegts bez atļaujas ievest un izvest Latvijā naudu pāri par 3.000.-Latv. rub.. Ar šo rīkojumu domāja aizkavēt nevēlamu kapitālu pārvietošanu. Pie šādiem ierobežojumiem pasaules kara laikā ķērās lielas valstis un šādi ^{rīkojumi} pastāvēja arī jaunajās kaimiņu valstīs , tomēr Latvijā rīkojums stipri apgrūtināja ārējo tirdzniecību. Finanšu Ministrija prasīja 25 % no eksport preču vērtības nomaksāt ārzemes valūtā. Bet kur lai eksportiers ņem ārzemes valutu, ja viņu aizliegts ievest, bet priekš atļaujas, ka precī izvest un valutu ievest, vajadzēja dažādus pierādījumus un atsauksmes, kas galīgi sašaurināja jau tā niecīgo Latvijas eksportu. Šis rīkojums aizkavēja ārzemju kapitāla legalu ieplūšanu Latvijā . Nelegālā ceļā , pie vājās robežu apsardzības , tik un tā varēja ievest un izvest vēlamus un nevēlamus kapitalus, bet aizkavēja solidu ārzemju firmu kapitālu novietošanu Latvijā, jo nebija drošības, ka vajadzības gadījumā varēs kapitalus atkal izvest. Tautas Padomes 30. augusta sēdē, kad nāca apspriežams Valdības rīkojums pār Apgādības Ministrijai piešķirtām tiesībām ieturēt 25 % no ievēdamām precēm, Tautas Padomes loceklis Burkevics pareizi izskaidroja, ka, pateicoties šim rīkojumam, kas tirgotājus iebaidē un liek pie peļņas pieskaitīt vēl riska procentus, ārzemes preces Latvi-

x Valdības Vēstnesis Nr. 24 no 26. augusta 1919.g.

jā ir 3 - 10 reiz dārgākas nekā uz vietas. Burkevics brīdināja Tautas Padomi Pagaidu Valdības rīkojumu sankcionēt, lai neaizkavētu mūsu tirdzniecības un rūpniecības attīstību. Likums tomēr tika pieņemts. Lai gan, ieturot 25 % no ievadamām precēm, tirgotājam tika garantēta pienācīga peļņa (parasti 10 %), tomēr viņš šo peļņu nekad nesauņēma, jo ieturētās preces vērtība pieskaitot 10 % peļņas tika aprēķināta Latvijas valūtā pēc iepirkšanas dienas kursa. Naudu izmaksāja daudz vēlāk un, pateicoties mūsu rubļa krišanai, tirgotājam vienmēr iznāca zaudējums, ko vajadzēja kompensēt ar cenas paaugstināšanu uz brīvā tirgū laistām precēm.

1920.gada 18.marta likums.

Valdībai atļautā 75 milj. rubļu lielā emisija nāca uz beigām un valdība bija spiesta ķerties pie jaunas emisijas, jo Bermonta uzbrukumam sākoties, armijas un apgādības vajadzības palielinājās.

Valsts kases zīmju izlaidumi samērā ar citiem ienākumiem izteicās procentos sekoši:*

<u>Julijs,</u>	<u>Augusts,</u>	<u>Septembris ,</u>	<u>Oktohrs</u>
18 %	34 %	73 %	82 %

Redzams, ka galvenais ieņēmumu avots ir bijis-valsts kases zīmju emisija .

Vairāk kā puse no visiem valsts izdevumiem krita uz Apsardzības un Apgādības Ministrijām:

* A.Kārklis, "Mūsu naudas reforma", l.p.34.-1927.g.

Julijš,
59 %

Augusts ,
63 %

Septembris,
60 %

Oktobris. x
60 %

Valdība iesniedza Tautas Padomei likumprojektu par jaunu 100 milj. lielu emisiju, ko steidzamības kārtībā pieņēma, atļaujot izlaist, bez agrāk atļautām vēl naudas zīmes 50 un 250 rubļu gabalos. Šis trešās pēc skaita emisijas vajadzība tika motivēta ar pieaugušiem kara izdevumiem, tā tad emisija bija domāta patēriņam. Šeit valdība vēl nepielaida to kļūdu savos motivos, kuru sastopam pie vēlākām emisijām. Pārējo emisiju nepieciešamība ^{tika motivēta} ne tik daudz ar vajadzību segt budžeta deficītu, bet gan kā jaunas naudas emisijas ir vajadzīgas dzīves atjaunošanai, citiem vārdiem, ar papīra naudas emisiju gribēja radīt jaunas vērtības. Teoretiski ir vairāk kā apšaubāmi, vai ar papīra naudas palīdzību ir iespējams atjaunot lauksaimniecību, rūpniecību un tirdzniecību. Ir taču zināms, ka pārmērīgas emisijas - inflācija, taisni pretēji, atstāj ļaunu iespaidu un izposta dažādas tautsaimniecības nozares.

Iesniedzot Tautas Padomei budžeta projekta 1920.gada pirmam ceturksnim valdība paredzēja turpmāku emisiju 91 milj. rubļu apmērā. Lielākā daļa izdevumu joprojām krita uz Apsardzības un Apgādības Ministrijām. Projektētā emisija izrādījās par mazu un Tautas Padome 1920.gada 18.^{xxx} martā atļāva jaunu 200 milj. lielu emisiju, to starpā 5 milj. sīkās naudas zīmēs. No atļautās emisijas bija paredzēta 25 milj. mežu

x A.Kārklipš "Mūsu naudas reforma" l.p.34-1927.g.

xx Valdības lik. un rīk. krāj.Nr.146 -1919.g.

xxx " " " " " Nr.179 -1920.g.

un 5 milj. kūdras izmantošanai, 20 milj. linu iepirkšanai. Šos 50 milj. rubļu pēc likuma bija paredzēts izņemt no apgrozības līdz 1.aprīlim 1921.g. Tai pašā sēdē pieņēma ļoti svarīgu likumu par Latvijas naudu, kā vienīgo maksāšanas līdzekli, atstājot dažos apgabalos arī vietējo pilsētu, kā Rīgaš, Liepājas un Jelgavas. Ar 18.marta likumu tika pieņemtas tikai 1. un 6.daļas no projekta, ko bija izstrādājis finanšu ministrs Erhards. Erharda projekts, bez pieņemtās pirmās daļas (Latvijas rublis - vienīgais maksāšanas līdzeklis) un sestās daļas (par agrāko parādu nokārtošanu), paredzēja naudas reformu, ievēdot zelta valutu. Projektu par Latvijas rubli, kā vienīgo maksāšanas līdzekli, ministru kabinets apsprieda jau 1919.gada rudenī, bet viņu atlika līdz naudas reformas izvešanai.

Latvijas rubli tikai pagaidam saistīja ar ost un cara rubļiem, lai dotu viņam kādu vērtības jēdzienu, jo, lai gan viņš bija nodrošināts ar visiem valsts īpašumiem, viņam tomēr trūka noteikta vērtības apzīmējuma. Lai atraisītos no cara un ost rubļiem, kuri krisdami vilka līdz Latvijas rubli, Erhards projektēja ievest jaunu naudas vienību - zelta latu, līdzīgu 1/50. angļu mārc. Lats sadalās 100 grašos. No 1 kilograma zelta kaļ 6828,38 latu. Zelta nauda kaļama 25 un 50 latu gabalos. Bez zelta naudas kaļama sudraba, bronzas un dzelzs nauda. Sudraba 10 un 5 latu gabali jāpieņem maksājumos līdz Ls.100.-, 2 un 1 latu gabali līdz Ls.20.-. Bronzas nauda pieņemama maksājumos līdz Ls.3.-. Dzelzs nauda jāpie-

ņem līdz Ls.1.-. Paralēli metala naudai projekts paredzēja izlaist jaunas valsts kases zīmes 100, 50, 25, 10 un 5 latu un 50, 25, 10, 5 grašu gabalos, kopsumā par Ls.350 milj. Kases zīmes nodrošināmas ar visiem valsts īpašumiem un zelta fondu. 150 milj. no jau apgrozībā esošām valsts kases zīmēm rubļos, apmaināmas pret sīko metala naudu un jaunām valsts kases zīmēm latos, bet pārējie 200 milj. dzēšami 10 gadu laikā ar sumām, kas ienāk no mežu eksplotācijas (10% no ienākumiem). No valsts kases zīmēm dzēšamas ne mazāk, kā 20 milj. gadā. Priekš šī mērķa var izlietot arī ikgadus ne vairāk kā 1/10 no valsts zelta fonda.

Apgrozībā esošie Latvijas rubļi pielīdzināmi 1 rublis - 1 latam. Projekts paredzēja arī banknotu izlaišanu, bet tā kā ar emisijas bankas dibināšanu neveicās, jo Fortingtona grupa pieprasīja koncesiju uz mežu izmantošanu ¹⁵30 gadu un linu iepirkšanu ¹⁵3 gadu laikā, tad banknotes izlaižamas pēc sevišķa likuma izdošanas. No visa šī likumprojekta, kā jau aizrādīju, tika pieņemtas tikai 1. un 6. daļas.

Noteicot Latvijas rubli par vienīgo maksāšanas līdzekli likumdevēju iestādei vajadzēja regulēt arī agrāko parādu nokārtošanu, kas bija cēlušies Krievijas zelta un papīra rubļos. Šis jautājums tika nokārtots ar Erharda projekta 6.daļas pieņemšanu. Kādā veidā nokārtot agrākos parādus, ievēdot jaunu naudas sistēmu, kā praksē, tā teorijā, ir dažādi ceļi.

Savinji pie parādu nokārtošanas aizstāv kursa teoriju.

Pēc viņa domām, katras saistības pamats ir naudas kursa vērtība, t.i. tāds daudzums naudas metala, kādu var iegūt brīvā tirgū pret aizdoto papīra naudu, jeb banknotēm. Ja nu pārietu uz jaunu naudas sistēmu, visviens, vai devalvacijas, nulifikācijas, vai pilnīgi jaunas naudas sistēmas ieviešanas ceļā, kreditoram jāsaņem tāds daudzums jaunās naudas vienību, par ko viņš varētu iegūt atpakaļ aizdoto daudzumu naudas metalā. Šī teorija dzīvē tika piemērota 18.gadu simtēna beigās Ziemeļu Amerikā pie kontinentālās un 17. gadu simtēni Krievijā pie kapara naudas likvidēšanas. Pie šādas parādu nokārtošanas pilnā mērā tiek apmierinātas kreditoru intereses, jo piemēram, pret pirmskaņa aizdoto 1 rubli, kurš saturēja 17,424 doļas zelta, viņš saņemtu tik daudz jaunās naudas vienību, par ko varētu iegūt to pašu zelta daudzumu.

Gluži pretēji kursa teorijai, ir nominalistu teorija, ko aizstāv Helfferichs. Pēc šīs teorijas katras saistības pamats ir nevis naudas kursa, bet naudas nominālā vērtība. Parādu, kurš pirms reformas iztaisītu 1 zelta rubli-17,424 doļas zelta, pēc šīs teorijas var nolīdzināt ar jauno naudas vienību, piemēram 1 franku, lai gan franka kursa vērtība iztaisītu kau tikai 1/5.no 1 zelta rubļa vērtības. Šo principu dzīvē izveda 1839.gadā Krievijas finanšu ministrs Kankrins, izdarot naudas devalvaciju. Trešais veids- kompromiss starp abām teorijām, kad par pamatu parādu nokārtošanai tiek pieņemts kāds neatkarīgs kurss. Tā Francijā valsts kase, likvidējot asignātus, apmierināja viņu turētājus 36 % apmē-

rā, neatkarīgi no asignātu kursiem viņu izlaišanas laikā.*

18.marta likumā agrāko parādu nokārtošanai bija noteikti divejādi kursi atkarībā no saistību izcelšanās laika. Saistības, kuŗas cēlušās pirms 1. janvāra 1918.gada, nokārtojamas pēc kursa 1 Latvijas rublis - $1\frac{1}{2}$ krievu rubl. - $1\frac{1}{2}$ vācu, vai ostmarkas. Pie saistībām, kuŗas izcēlušās pēc 1. janvāra 1918.gada, 1 Latvijas rublis tiek pielīdzināts 2 krievu rubļiem, 2 vācu, vai ostmarkām. Likumā noteiktais kurss ievēroja vienīgi parādnieku intreses, bet nevarēja būt pa prātam kreditoriem, kuŗi par pirmskaŗa aizdoto zelta rubli, kā ekvivalentu, varēja tagad saņemt $66\frac{1}{2}$ Latvijas kapeikas.

Pēc 18.marta likuma agrākos pirmskaŗa parādus krievu zelta rubļos varēja nokārtot sekoši. Pirmskaŗa paritāte bija $\pounds 1 = 9,46$ zelta rub. 1920.gada marta mēnesī 1 angļu mārc. maksāja 290 Latvijas rubļus. Ja pieņemtu, ka angļu mārciņas kurss būtu bijis visu laiku pastāvīgs, tad parāds 1 zelta rubļa lielumā pēc kursa teorijas būtu jānolīdzinā ar 290 : $9,46 = 30,6$. Tā tad par 1 zelta rubli būtu jāmaksā 30,6 Latvijas rubļi, jeb par $1\frac{1}{2}$ zelta rubli būtu jāmaksā 45,9 Latvijas rubļi. Bet pēc likuma noteikta kursa iznāca maksāt par $1\frac{1}{2}$ krievu rub, 1 Latvijas rubli, kuŗš likuma izdošanas laikā līdzinājas apmēram tikai 3 zelta kapeikām. Angļu mārciņas kurss šinī pat laikā, samērā ar Amerikas dolaru bija kritis par 30% (no \$ 4,86 un $5/8 = \pounds 1$ zelta paritāte - uz \$ 3,20 - $\pounds 1$ februārī 1920.gadā), tā tad

* Prof. Z.S.Kacenenbaum, "Učeniye o gengach i kredite", l.p.187-190, 1921.g.izd.

patiesībā debitors savu parādu varēja nolīdzināt, samaksājot par vienu zelta rubli tikai divas zelta kapeikas.

Pēc kursa teorijas par parādiem, ietaisītiem pēc 1.janvāra 1918.gada, būtu jāmaksā: 1918.gadā 1 maksāja 60 - 70 krievu rubļus, bet 1920.gada martā - 290 Latvijas rubļus. Tā tad par krievu rubli būtu jāmaksā 4,1 Latvijas rubli. Par adīviem krievu rubļiem, likumā noteiktā 1 Latvijas rubļa vietā, būtu jāmaksā 8,2 Latvijas rubli.

Tā bija iespējams vecos parādus nolīdzināt likuma izdošanas laikā. Daudz vieglāki, saprotams, tas bija izdarāms vēlāk, kad Latvijas rublis piedzīvoja katastrofisku krišanu, nokrīzdams pat pāri par Rb. 2000.- par vienu angļu mārciņu.

Lai gan 18.marta likums ir izdots mazturīgo ļaužu šķiru un latviešu interesēs, tomēr, jāsaka, ka viņš deva iespēju dažam labam nekustama īpašuma, sevišķi nama īpašniekam, kurš pirms kara līdz kaklam bija parādoss, uzelpot ar brīvu krūti, bet dažs labs sika noguldījuma īpašnieks par savu, ar sviedriem vaigā iegūto, zelta rubli, saņēma tikai 66 $\frac{1}{2}$ Latv. kap.

Turpmākās un pēdējā emisijas.

* 3. jūnijā 1920.gadā Satversmes Sapulce atļāva 500 milj. lielu emisiju saimnieciskās dzīves atjaunošanas vajadzībām. Valdība gan pieprasīja tikai 300 milj., bet atļāva izlaist

* Valdības lik. un rik. krājums Nr. 184 - 1920.g.

500 milj., no kuriem lauksaimniecības pabalstīšanai -140 milj.,
mežu eksplotēšanai 50 un spirta monopola ievēšanai 50 milj.
rub.

Lauksaimniecības stāvoklis bija tiešam bēdīgs, kamdēļ
viņai bija nepieciešams valsts pabalsts:

sējumu kopplatība 1913.g.- 1.089.633 ha, *

" " 1920.g.- 739.255 ha.

Raža 1913.gadā- 94,504,2 tūkst. pudu, *

" 1920.gadā- 59,991,6 " "

Kaŗa laikā uz laukiem bija nopostītas : **

pilnīgi - 86,7 tūkst. ēku - 10,51 %,

pa daļai-116,1 " " - 14,08 ",

tā tad uz laukiem veselu $\frac{1}{2}$ .daļu ēku bija vajadzīgs atjaunot.

Lauksaimniecības pabalstīšanai valsts izsniedza aizdevumus
naudā Rb.20.094.700.- un caur Lauksaimniecības departamentu
izsniedza būvkokus 3.602 saimniecībām. Bez tam valsts ap-
gādāja lauksaimniekiem 3.775 zirgus apmēram 60 milj. rubļu
vērtībā. ***

Gada beigās budžetā radās deficīts, jo valsts uzņēmumi
un monopoli neēdeva budžetā paredzētos ienākumus. 16.decembrī
Satversmes Sapulce atļāva vēl vienu emisiju 520 milj.apmērā:
500 milj. tekošā 1920/1921.gada izdevumu segšanai un 20 milj.
strādnieku apdrošināšanai slimības gadījumos.

* Latvijas stat.gada grāmata 1920.g.l.p.91-92.

** " " " " " " " " 110.

*** " " " " " " " " 111.-115.

**** Valdības lik. un rik. krāj. Nr. 254-1920.g.

Līdz 1. janvarim 1921.g. bija atļauts emitēt 25 + 75 + + 100 + 200 + 500 + 520 = kopā 1.420 milj. rub., no kuriem faktiski līdz 31.decembrim bija izlaists 1.030,7 milj.rub.^x, tā tad līdz budžeta beigām, t.i. līdz 1. aprilim 1921.g. valdībai bija vēl tiesība izlaist 389,3 milj. rub.. Jaunās emisijas nebija vis vajadzīgas saimnieciskā stāvokļa uzlabošanai (izņemot 3. jūnijā atļautos 500 milj. rub. dzīves atjaunošanai), bet, pa lielākai daļai, valsts tekošo izdevumu segšanai. Tā, no 1. aprīļa līdz 31. decembrim 1920.gada, pēc valsts kases pārskata^{xx}, nodokļi devuši; tiešie 61,1 milj., netiešie - 211,5 milj. , - kopā 272,6 milj. rub., bet tai pašā laikā izlaistas valsts kases zīmes par 797,9 milj.rub.^x

Apzinādamās, ka papīra naudas sistēma nevar sekmēt Latvijas uzplaukšanu, un, sperot pirmos soļus stabilas zelta valutas ieviešanai, Pagaidu Valdība 1920.gadā^{xxi} lika pamatu nākošam valsts zelta fondam. Valsts zelta fonds āibināms valsts kases zīmju nodrošināšanai un metala naudas kalšanai. Fonds sastādās: 1) no zelta un ārzemju valutas, kas iepirkti ar valsts līdzekļiem, 2) no labprātīgiem ziedojumiem, 3) no zelta, kas konfiskācijas jeb citā ceļā pārgājis valsts īpašumā. Zelta fondam var iegūt arī sudrabu sudraba naudas kalšanai. Fonds atrodas Finanšu Ministrijas pārziņā un nav izlietojams valsts izdevumu segšanai, bet tikai valsts kases

* Latvijas statistiskā gada grāmata 1923.g.l.p.330.,

xx Ekonomists Nr. 11,1920.g.l.p.335 un Nr.7-1921.g.l.p.317

xxi Valdības lik.un rik.krāj.Nr. 50 no 1920.g.

zīmju dzēšanai. Bez tam 1920.gadā tika izdots likums par Latvijas iekšējo 4 % aizņēmumu ar premijām. Aizņēmums tika izlaists par 50 milj. rub. uz 50 gadiem, bet panākumi bija vāji.

Lai gan no 1920.g. valdībai vēl bija tiesība uz 389,3 milj. rubļu lielu emisiju, šīs zumas tomēr nepietika valsts izdevumu segšanai līdz budžeta gada beigām. 18.martā 1921.g. Satvērsmes Sapulce atļāva valdībai jaunu emisiju par 1.100 milj.rub.. Referents ziņoja, ka tekošā budžeta gadā valdība izdevusi pāri par 1.000 milj. rubļu saimnieciskām vajadzībām (valsts uzņēmumiem , monopoliem un dzīves atjaunošanai, kamdēļ budžeta gads noslēdzās ar 660 milj. lielu deficitu, kas izskaidrojās ar nelabvēlīgo stāvokli pasaules linu un koku tirgū. Valdībai ir lieli linu un koku krājumi, kurus nevar realizēt zemo cenu dēļ. Valsts uzņēmumi un monopoli šā iemesla dēļ nedod budžetā paredzētos ienākumus. Lai varētu nogaidīt cenu uzlabošanos ir vajadzīga jauna emisija.

Linu cenas pasaules tirgū tiešam bija stipri kritušās: no £ 400.- par tonnu rudenī 1920.gadā uz £ 100.- un pat vēl zemāk. Pat pie tik zemām cenām linu nebija pircēju. Arī koku cenas no jūnija - decembrim 1920.g. bija caurmērā kri-

* Valdības lik. un rīk. krāj. Nr. 180- 1920.g.

** " " " " " Nr. 69- 1921.g.

*** Ekonomists Nr. 7 - 1920.g. 1.p.

tušās par 15 -20 %. Valdībai, lai sabalansētu budžetu, bija divas izejas : vai nu pārdot par zemu cenu linus un kokus, jeb gaidīt cenu celšanos un līdzekļus iegūt emisijas ceļā. Valdība izvēlējās pēdējo, kas izrādījās ļaunākais. Lai gan Finanšu komisijas referents apgalvoja, ka arī pēc jaunās emisijas naudas apgrozībā par daudz, bet patiesībā jaunā emisija nodzina mūsu rubli uz 2000 un vairāk par vienu mārciņu, un vēlāk tomēr Ringolds Kalnings, likvidējot valsts mežu eksplotāciju un līnu krājumus, pārdeva tos par zemu cenu, iegūdam ārzemes valutu, kas bija viens no rubļa kursa celšanās iemesliem.

Finanšu Ministrs atcēla rīkojumu^{*}, kas aizliedza izvest un ievest Latvijā ārzemes valutu bez atļaujas (spēkā palika attiecībā uz Krievijas papīra naudu). Naudu var brīvi ievest, nomaksājot 1 % nodokļa. Aizliegums traucēja tirdzniecības attīstību. Vietējie tirgotāji nevarēja kārtīgi izdarīt nomaksas ārzemēs, jo Finanšu Ministrs nedeva atļauju naudu izvest, jo viņas vietējā tirgū bija maz un kurss augsts. Vienīgi palika aizliegums, ievest Krievijas papīra naudu un bez atļaujas izvest Latvijas naudu pāri par Rb.3.000.-

18.martā Satversmes Sapulce vēl pieņēma likumu, kas aizliedza tirgoties un mainīt Krievijas papīra naudu. Visas Krievijas papīra naudas vajadzēja reģistrēt 2 mēnešu laikā. Valsts kasei tiesības apmainīt (izņemot bēgļiem) tikai reģistrētu naudu. Sīkāku instrukciju par Krievijas papīra nau-

* Valdības lik. un rīk. krāj. Nr. 51 no 1921.g.

das registrāciju izdeva Finanšu Ministrija 4. aprīlī. Registrācija ir brīvprātīga. Viņas nolūks - noskaidrot, cik pie Latvijas pilsoņiem atrodas Krievijas papīra naudas, lai Valdībai būtu iespējams rūpēties par zaudējumu atlīdzību, kas cēlusies Krievijas naudas vērtības krišanas dēļ. Naudas apmaiņa no valsts puses netiek garantēta. Padomju nauda netiek registrēta.

Rubļa vērtība iekšzemē.

Piegriezīsimies jautājumam par rubļa pirkšanas spēju iekšzemē un apskatīsim, kādu iespaidu pārmērīgas emisijas atstāja uz preču cenām.

To varam konstatēt, salīdzinot no vienas puses apgrozībā atrodošās naudas daudzumu un no otras puses nepieciešamos dzīves uztura izdevumus 1 personai un 4 personu ģimenei. Dzīves uztura izdevumus 1914. un no 1920.-1922.gadam ir publicējis Rīgas pilsētas statistiskās nodaļas vadītājs H. Pārns.**

Strādnieku ģimenes (4 pers.) uzturs.

	Vispārīgais patēriņš.		Pārtika.
	<u>Rubļos.</u>	<u>Indeks -</u> <u>skaitļos .</u>	<u>Indeksskait-</u> <u>ļos.</u>
Julijā 1914.g.-	54.19	100	100
" 1920.g.-	2.048.-	3.779.	5.156
" 1921.g.-	7.193.-	13.274.	18.089
" 1922.g.-	4.310.-	7.953.	8.797.
Augustā 1922.g-	4.279.-	7.896.	

* Valdības Vēstnesis Nr. 64, no 1921.g.
** Ekonomists 1922.g. Nr.19/20 l.p. 438-439.

Atsevišķa strādnieka uzturs.*

	Rubļos.	Indeksskaitļos.
Julijā 1914.g. -	21,99	100.-
" 1920.g. -	760.-	3,458.
" 1921.g. -	2,672.-	12,151.
" 1922.g. -	1,706.-	7,756.
Augustā 1922.g. -	1,693.-	7,699.

No pārskata redzam, ka uztura izdevumi visaugstāko pakāpi sasnieguši 1921.g. jūlija mēnesī.

Salīdzināsim strādnieku ģimenes (4 pers.) uztura izdevumu indeksskaitļus ar naudas daudzumu apgrozībā par atsevišķiem mēnešiem 1920., 1921. un 1922.gados.

1920.gads.

	<u>Indeksskaitlis</u> *	<u>Naudas daudzums</u> ** <u>apgrozībā(milj.rub.)</u> .
Janvars	100	156,44
Februars	124	193,59
Marts	147	232,8
Aprīlis	148	324,52
Maijs	149	389,27
Junijs	146	484,27
Julijs	179	696,35
Augusts	242	841,41
Septembris	261	858,17
Oktobris	295	882,18
Novembris	295	889,66
Decembris	308	1030,74

* Ekonomists 1922.g. Nr. 19/20 l.p. 438.

** Latvijas statistiskā gada grāmata 1922.gada l.p.290

	<u>1921.gads.</u>	
	<u>Indeksskaitlis.[†]</u>	<u>Naudas daudzums^{**} apgrozībā (milj.rub.)</u>
Janvars	324	1.142,24
Februāris	338	1.339,24
Marts	346	1.535,27
Aprīlis	430	1.859,73
Maijs	578	1.988,29
Junijs	572	2.194,03
Julijs	630	2.305,24
Augusts	538	2.243,73
Septembris	521	2.086,99
Oktobris	466	2.129,19
Novembris	463	2.228,61D
Decembris	423	2.464,57
	<u>1922.gads.</u>	
Janvars	401	2.468,97
Februāris	395	2.468,97
Marts	411	2.468,97
Aprīlis	396	2.418,97
Maijs	403	2.418,974
Junijs	407	2.418,97
Julijs	377	2.418,97
Augusts	374	2.418,97

No pievestā salīdzinājuma redzams, ka līdz ar apgrozības līdzekļu pavairošanos, indeksskaitļi pieaug. Jo vairāk

[†] Ekonomists 1922.g. Nr. 19/20 l.p. 438

^{**} Latvijas statistiskā gada grāmata 1922.g.lp.290.

rubļu tiek emitēts, jo vairāk, kaut arī mākslīgā veidā, tiek pavairota iedzīvotāju pirkšanas spēja. Pieprasījumam vairojoties, ceļas arī precēm cenas, kas redzams no indeksskaitļu pieauguma.

Visvairāk naudas atradās apgrozībā jūlijā 1921.g. (2.305,24 milj. rubl.). Šim naudas daudzumam korespondē arī visaugstākais indeksskaitlis jūlijā - 630.

Ar apgrozībā esošo rubļu skaitļa samazināšanos pazeminas arī indeksskaitļi 1921.gada otrā pusē. Izņēmums - decembra mēnesis. Rubļu daudzums apgrozībā pieaudzis - 2.464,57 milj. rubļu, bet indeksskaitlis noslidējis līdz 423.

Šai, no sākuma pat nesaprotamai, parādībai ir dabīgs izskaidrojums.

Kā jau agrāk aizrādīju, Latvijas rublis bez noteiktas vērtības nebija derīgs kā maiņas līdzeklis un vērtības mēraukla. Tam vēl pievienojās psiholoģiskais moments - bailes no jaunas emisijas, no jaunas rubļa vērtības pazemināšanos un kursa svārstība.

Pielīdzinot 50 rubļus zelta frankam - 0.2903226 gram. zelta, nodrošinot 3/4 no izlaistiem rubļiem ar zeltu un ārzeses valutu un 12.novembrī uzsākot brīvu rubļu apmaiņu pēc šāda kursa pret ārzeses valutu, rublis top par objektīvu maiņas līdzekli, atkrit psiholoģiskais moments, pret rubli rodas uzticība. Rubļa turētājs, kuram vairs nav jābaidās no rubļa vērtības pazemināšanās, nesviež viņu tirgū, un nesteidzās atsvabināties no rubļa. Naudas apgrozības ātrums samazinājas

un apgrozība var uzņemt vairāk līdzekļu.

No otras puses 1921.gads deva bagātu ražu.*

Raža tūkstoš.kvintalos.

	<u>Rudzi.</u>	<u>Kvieši.</u>	<u>Mieži.</u>	<u>Auzas.</u>
1920.g.	1191,2	106	665,5	1130,7
1921.g.	2490,9	213,3	1414,4	2444,7

	<u>Kartupeli.</u>	<u>Linsēklas .</u>	<u>Lini.</u>
1920.g.	3748	105,8	95,5
1921.g.	6738,2	158,9	139,1

1921.gada bagātā raža ne tikai pavairoja lielākās iedzīvotāju daļas laucinieku pirkšanas spējas, bet viņa pate par sevi atstāja iespaidu uz tautsaimniecību. Palielinātam naudas daudzumam stājas pretim palielināts preču piedāvājums.

Visi šie iemesli, kopā ņemot, deva iespēju uzņemt apgrozībā daudz plašākus naudas līdzekļus, neizsaucot naudas vērtības samazināšanos, jeb preču cenu celšanos.

Pateicoties uzticībai pret rubli un samazinājoties naudas apgrozības ātrumam preču cenas kritās, kā to arī atspoguļo indeksskaitļi.

Salīdzinot naudas daudzumu apgrozībā un preču cenas indeksskaitļi Latvijā, mums ir jāatšķir divi laikmeti. Līdz 1921.g. beigām, kad rublis vēl nebija stabilizēts, līdz ar naudas daudzuma pavairošanos indeksskaitļi pieaug. Pēc rubļa stabilizēšanas, lai gan apgrozības līdzekļi pieaug, pateicoties apgrozības ātruma samazināšanai un palielinātam preču piedāvā-

* Latvijas statistiskā gada grāmata l.p.94- 1923.g.

vajumam, indekskaitļi krit.

Rubļa vērtība ārzemēs.

No sākuma Latvijas rublis ārzemēs netika atzīts- viņš netika kotēts nevienā biržā, kamēr rubli nesaistīja pie zelta. Vārda šaurākā nozīmē rublim ārzemēs nebija nekādas pirkšanas spējas .

Ar ko izskaidrojama ārzemju atturīgā izturēšanās?

Pēc Helffericha: " Bei einem Geldsystem, das ausschliesslich unterwertiges Geld umfasst , hängt die Bewertung auf dem Weltmarkte auch von den Erwägungen ab, die sich auf die wirtschaftlichen, finanziellen und politischen Aussichten des betreffenden Staatswesens beziehen. Insbesondere bei einem Papiergelde wird stets die Frage mitspielen, ob und wann und zu welchem Kurse eine Wiederaufnahme der Barzahlungen zu erwarten ist. Wirtschaftliche und politische Krisen und eine schlechte Finanzwirtschaft verschlechtern die Aussichten und haben somit die Tendenz die Valuta herabzudrücken." Šo pašu uzticības momentu uztver arī prof.Kacnelēns : " Takim obrazom, mi prichodim k vivodu, čto na dviženije pokupatelnoi sili deneg po otnošeniju k tovaram v vnutri strani glavnoje vlijanije okazivajet količestvo vipuskajemich deneznich znakov , a na dviženije cenī bumažnich deneg na meždunarodnom rinke , iļi dviženija kursa , glavnoje vlijanie okaživajet doverije k strane, pri čom eto doverije nađo poņimat v širokom smisle ocenki položenija

i perspektiv etoi strani."*

G.Cassels izceļ citu momentu: "Das Hauptergebnis ist, dass der Wechselkurs zwischen zwei Ländern mit Papierwährung vom Verhältnis zwischen dem Geldwert, in dem einen und dem anderen Lande bestimmt ist. Da dieser Geldwert durch die Kaufkraft des Geldes innerhalb des betreffenden Landes gemessen wird, kann man auch sagen, dass der wesentliche Bestimmungsgrund des Wechselkurses im Verhältnis zwischen der inneren Kaufkraft des Geldes in dem einen und dem anderen Lande liegt. Dieses Verhältnis stellt die Gleichgewichtslage des Wechselkurses dar und kann passend als die Kaufkraftparität zwischen den Ländern bezeichnet werden. Der Wechselkurs wird also in erster Linie durch die Kaufkraftparität bestimmt."**

Abus šos uzskatus apvieno Knapps: "Der intervalutarische Kurs hat ..... einen merkantil-psychologischen Ursprung".***

Jā kādas papīra naudas vērtību ārzemēs noteiktu tikai psihologiskais-uzticības moments, tad viņas vērtība ārzemēs varētu līdzināties nulei. Tādi gadījumi nāk priekšā ļoti reti (Vācijas un Padomijas nauda), jo iekšzemē papīra naudai tomēr vienmēr ir pirkšanas spēja, pret viņu iekšzemē var iegūt ārzemes valutu, t.i. viņai tomēr ir kāda vē-

* Prof. Z.S.Kacenenbaum, "Dengi i denežnoje obraščeniye" l.p. 205-1923.g.izd.

** G.Cassel, "Theoretische Sozialökonomie" l.p.568-1919.g.

*** G.F.Knapp, "Staatliche Theorie des Geldes" l.p.205-1923.g.

tība . Tani laikā, kad ārzemēs rublis netika kotēts, rubļa vērtību nevarēja noteikt tiešā , bet tikai netiešā ceļā. Kamēr normalos apstākļos iekšzemes naudas vērtība tiek noteikta tieši ārzemēs , Latvijas rubļa vērtība, turpretim, tika noteikta iekšzemē - novērtējot rubļos ārzemes valutu. Vispirms, iekšzemē pret rubli bija jāiegūst ārzemes valuta, un pēc tam tikai varēja spriest par rubļa pirkšanas spējām ārzemēs.

Rubļa "ārējā vērtība" tamdēļ bija atkarīga no ārzemes valutas kursiem iekšzemē. Jo zemāks ārzemēs valutu kurss, jo augstāka rubļa pirkšanas spēja. Citiem vārdiem, rubļa kurss bija lielā mērā atkarīgs no pieprasījumiem un ārzemes valutas piedāvājumiem , kas savukārt bija atkarīgi no tirdzniecības un maksājumu bilances.

Salīdzināsim pa mēnešiem naudas pavairošanos, tirdzniecības bilanci un ārzemes valutas kursu Rīgā.

1920.gads.

	<u>Valsts kases zīm- ju izlaidums milj.r.*</u>	<u>Tirdzniec.bi- lances atli- kums milj.r.**</u>	<u>Vidējais angļu mār- kurs.</u>
Janvaris	32,8	- 17,8	Rb. 223.-
Februāris	37,1	- 18,2	261.-
Marts	39,2	+ 30,1	294.-
Aprīlis	91,7	+ 22,3	294.-
Maijs	64,7	+ 53,5	280.-
Junijs	95,0	- 57,5	265.-
Julijs	212,1	+ 25,4	290.-
Augusts	145,1	- 64,3	551.-
Septembris	16,8	- 111,2	570.-
Oktobris	24,0	- 229,5	578.-
Novembris	17,5	- 273,2	575.-
Decembris	131,08	- 295,0	575.

* Latvijas statistiskā gada grāmata 1922.g.lp.290.
 ** " " " " " 1920.g." 117-118.
 *** " " " " " 1920.g." 284

1921.gads.

	<u>Valsts kases zīmju izlai- dums milj.rb.*</u>	<u>Tirdzniec.bi- lances atlikums** milj. rub.</u>	<u>Vidējais angļu mārc*** kurss.</u>
Jānvāris	111,5	- 280,4	Rb. 792.-
Februāris	197,0	- 205,4	783.-
Marts	196,0	- 217,7	990.-
Aprīlis	324,4	- 448,7	1472.-
Maijs	128,5	- 411,7	1875.-
Junijs	205,7	- 430,1	1888.-
Julijs	111,2	- 310,2	1692.-
Augusts	- 61,5	- 225,4	1409.-
Septembris	- 156,7	- 74,8	1390.-
Oktobris	- 42,1	- 94,7	1380.-
Novembris	- 99,4	- 21,2	1110.-
Decembris	- 235,9	- 5,8	1010.

No salīdzinājuma redzam, ka starp izlaisto valsts kases zīmju daudzumu un ārzemju valutas kursiem nav tieša sakara, bet gan sakars ir starp kursu un tirdzniecības bilanci (kurā ietilpst maksājumu bilancē - pēdējā arī noteic ārzemju valutas kursus). Par piemēram, aprīlī 1920.g., neskatoties uz to, ka valsts kases zīmju izlaidums pavairojies par 91 milj. rubļu, angļu mārciņas kurss nav cēlies, jo tirdzniecības bilance tai pašā laikā aktīva.

Maijā, neskatoties uz jaunu valsts kases zīmju izlaidumu

* Latvijas statistiskā gada grāmata 1922.g., l.p. 290.
 ** " " " " " 1921.g., l.p. 123.
 *** " " " " " 1921.g., l.p. 279.

Rb. 64,7 milj. apmērā, angļu mārc. kurss pat krit, jo tirdzniecības bilance joprojam par 53,5 milj.r. aktīva.

Julijā, pateicoties aktīvai tirdzniecības bilancei, neskatoties uz valsts kases zīmju izlaidumu 212 milj.rub.apmērā, angļu mārciņas kurss ceļas tikai nedaudz.

Turpretim, augustā un septembrī angļu mārciņas kurss strauji cēlās, lai gan valsts kases zīmju kopizlaidums ir mazāks kā vienā pašā jūlija mēnesī, jo tirdzniecības bilance uzrāda lielu pasīvu.

Kā izņēmums izliekas 1920.gada pēdējie mēneši - tirdzniecības bilances pasivitāte aug, bet mārc. kurss nesvārstas izskaidrojams ar valsts intervenciju valūtas tirgū.

Pie 1921.g. novērtējuma jāpielieto citāda mēraukla. Jāņem vērā, ideāla zelta franka ieviešana, un, sevišķi, rubļu apmaiņas uzsākšana pret ārzemes valūtu. No otras puses, neskatoties uz gauru gadu stipri pasīvo tirdzniecības bilanci, maksājumu bilance bija daudz labvēlīgāka, kā gadu iepriekš.

Latvijas maksājumu bilance 1920.-1924.gadam tika sastādīta no cand. oec. A.Ceichnera. Lai gan pie viņas jāpieiet ar zināmu uzmanību, tomēr visumā viņa atspoguļo patiesos apstākļus.

Latvijas maksājumu bilance 1920.-1921.g.

<u>Kredits.</u>	<u>Miljonos latos</u>	
	<u>1920.</u>	<u>1921.</u>
Preču eksports.....	62,31	28,91
Neregistrētais preču eksports (robežtirdzniecība)..	- -	6,00

	<u>1920.</u>	<u>1921.</u>
Ārzemju tirdzniecības kugu aizve- stā pārtika un dažas citas preces....	0,50	1,00
Bēgļu līdzatvestā nauda	14,03	14,23
Ārvalstu emigrantu izdevumi Latvijā	0,54	2,36
Ārzemnieku-peldu viesu izdevumi Latvijā	0,83	3,00
Ārzemju diplomatisko un konsularo pārstāvniecību izdevumi Latvijā	2,60	3,90
Latvijas pilsoņu saņemtie ārzemes naudas pārvedumi-pabalsti.....	2,80	5,60
Latvijas dzelzsceļu ieņēmumi no tran- zita preču pārvadāšanas	- -	3,80
Latvijas jūras tirdzniecības flotes ne- to ieņēmumi no ārzemniekiem par preču un pasažieru pārvadāšanu(atskaitot no bruto ieņēmumiem Latvijas kugu dažādus izdevumus ārzemju ostās,p.p. par pārti- ku , kurināmo, ielādēšanu un izlādēša- nu, kurtāžām; avarijas izdevumus u.t.t)	0,70	1,00
Ārzemnieku samaksātās nodevas Latvijā:		
a) iekšlietu ministrijai(par vizām,pa- su pierakstīšanu,uzturas apliecībām)	- -	0,14
b) ārlietu ministrijai(konsularās no- devas).....	- -	0,30
Ārzemju kugu samaksātās ostu nodevas	- -	0,22
Kopā	84,31	70,46

D e b e t s .

Preču imports	87,26	66,10
Kontrabandas preču imports	1,17	2,33
Valsts parādu nomaksas ārzemēm	- -	0,38
Valsts parādu procentu nomaksas ārzemēm	- -	0,54
Latvijas diplomatisko un konsularo pār- stāvniecību izdevumi ārzemēs	1,00	1,30

	<u>1920.</u>	<u>1921.</u>
Izceļotāju līdzpaņemtās sumas	1,10	1,04
Kopā	90,53	71,69
Balance -	6,22	-1,23

No maksājumu bilances redzam, ka 1921.gadā, neskatoties uz stipri pasīvo tirdzniecības bilanci, pārējie bilances posteņi uzrāda daudz lielāku ārzemju valutas pieplūdumu un pieaugumu Latvijā, kas nevarēja nelabvēlīgi neatsaukties uz rubļa kursu.

III. Latvijas rubļa stabilizēšana.

Rubļa stabilizēšanas tehniskie pasākumi.

Nodibinoties pirmam koalīcijas kabinetam par Finanšu Ministri nāca Ringolds Kalnings. Preses priekšstāvjiem viņš atzīmēja, ka jāievēro taupība un jāstabilizē valūta, lai arī sabiedrībā radītu dziļu taupīt. Pamata princips - saskaņot valsts izdevumus ar ienākumiem. Arī pagājušie budžetu projekti ir bijuši saskaņoti, bet tos izpildot ir radies iztrūkums ienākumos. Dzīves atjaunošana prasīja lielas sumas, kamdēļ bija vajadzīgas jaunas emisijas. Mūsu izpostīto apgabalu atjaunošana prasītu ap 6 miljardi rubļu, kas pašlaik valstij nav par spēkam. Iepriekšējo budžetu trūkumi un ne-normalās parādības jānovērš. Resori ir jau iesnieguši budžetu projektus tek. gadam, bet tā kā izdevumi tālu pārsniedz ienākumus, tad Finanšu Ministrija ķērusies pie spaida budžeta sastādīšanas nākošiem 3 mēnešiem, paredzot katram re-

* Ekonomists Nr. 22 no 1925.g. 1.p. 1095.

soram tādu sumu, kādu viņš izlietojis pag. gada pēdējos 3 mēnešos. Valsts kase izdos tik, cik ieņems. Jaunas emisijas netiks pielaistas. Pagaidu budžeta laikā jāizved naudas reforma, ņemot par pamatu, kā naudas vienību zelta franku. Saprotais, apgrozībā zelta franku tūlīt nelaidīs, bet viņš būs stabila mēraukla vērtību aprēķināšanai, kas pie tagadējā svārstīgā rubļa kursa nav iespējams. Naudas reformas izvešanai ir nepieciešams dibināt emisijas banku. Finanšu Ministrijas projekts⁹ ieguldīt emisijas bankā valsts zelta fondu (ap 12 $\frac{1}{2}$ milj. zelta franku), tik pat daudz pievilkt no pilsoņiem, bet pārējo no ārzemniekiem dalības naudas veidā, jo uz ārzemju aizņēmumu maz cerību. Ar emisijas bankas nodibināšanu un naudas stabilizēšanu arī iedzīvotāji nesteigsies vairs naudu izdot, ieguldot to mantās, jeb izlietojot izpriecai. Tad būtu iespējama arī kredītiestāžu uzplaukšana caur noguldījumu ieplūšanu. Tagad neviens naudu bankā neno gulda, jo nav drošs, ka pēc īsa laika nesapņems tik pusi no noguldītās naudas vērtības.

Galvenais princips - taupība. Taupība jāiesāk no valsts augšgala. Jālikvidē visas paralēlās un kara laika iestādes. Jālikvidē tirdzniecības - rūpniecības, apgādības un darba ministrijas. Apgādības Ministrijas likvidācija jau principā nolemta. Vēl uz priekšu paturamos monopolus jānodod Finanšu Ministrijai. Ar tirdzniecības- rūpniecības ministrijas likvidēšanu būs iespējams saskaņot finansu ar ārējo tirdzniecības politiku. Darba Ministrijas uzdevums var no-

dot pa daļai Iekšlietu, pa daļai Finanšu Ministrijām. Līdz ar dažādo iestāžu likvidēšanu jāizved ierēdņu štātu samazināšana līdz minimumam. Jāizvea arī armijas demobilizācija. Lielas armijas un ierēdņu skaitļa uzturēšana, kas nestrādā ražīgu darbu nav mūsu mazai valstij pa spēkam. Lielu iespaidu uz naudas kursu atstāj mūsu ārējās tirdzniecības bilance. Līdz šim imports pārsniedz eksportu. Jāieved tik visnepieciešamākās preces un jāmēģina pēc iespējas vairāk eksportēt, lai saskaņotu tirdzniecības bilanci. Arī valsts uzņēmumi un monopoli neattaisno uz viņiem liktās cerības. No tiem valstij jāatsakās, paturot sev varbūt vienīgi spirta monopolu. Pat dzelzceļi nespēj segt savus izdevumus ar ienākumiem, bet prasa piemaksas no valsts. Arī tos varētu nodot privatuzņēmējiem, kas prastu tos izmantot bez zaudējumiem. Jaunu nodokļu ieviešana jādara ar apdomu, iepriekš pareizi jāizmanto jau ieviestie. Jāsaskaņo ar kaimiņu valstīm muitas tarifs, pavairojot tādā ziņā preču apmaiņu. Jāizskauž no apgrozības Krievijas nauda, kas kaitē mūsu rubļa kursam. Jāuzpērk zelts, lai vairotu zelta krājumus. Jānoskaidro valsts pasīvs un aktīvs, noskaidrojot, cik lieli īpašumi pieder valstij. Lai gan valsts saimnieciskais stāvoklis ir grūts, bet nav bez izejas.*

Pirmo 3 mēnešu spaidu budžetu tomēr neizdevās sastādīt bez deficīta. Deficīts izskaidrojās ar to, ka valsts uzņēmumus nav iespējams likvidēt ātrā laikā bez zaudējumiem un,

* Ekonomists no 15. aprīļa 1921.g.

otrkārt, ar ierēdņu štāta samazināšanu izdevumi pirmos 3 mēnešos nesamazinājās, jo atlaistiem ierēdņiem bija jāizmaksā alga par 3 mēnešiem uz priekšu. Deficītu tomēr sedza ne ar jaunu emisiju, bet ar pārpalikumu no pag. gada.

Rosīgi tika strādāts pie emisijas bankas projekta. Emisijas banka pēc šī projekta bija nodomāta kā akcijas banka, kas darbojas uz statutu pamata. Pamata kapitāls, kas sastādās no akcionāru dalības naudām bija paredzēts 75 milj. zelta frankos. Banka atklāj darbību, kad $1/3$ no pamatkapitāla nodrošināta. Ar $1/3$ kapitāla piedalās valsts un Latvijas pilsoņi. Ar $2/3$ piedalās ārzemnieki. Valdē 2-3 vietas ārzemniekiem, 2-3 Latvijas pilsoņiem un 2 no valdības iecelti locekļi. Valdē priekšsēdētāju no valdē locekļu vidus apstiprinā valsts prezidents. Banka izlaiž banknotes 50, 100, 500 un 1000 latu lielumā, 1 lats satur 0,2903226 gr. tīra zelta. No viena kilogr. tīra zelta kaļ 3437 latus. Ja banknotu izlaidums nepārsniedz 200 milj. latu, tad 40 % jānodrošinā ar zeltu, bet 60 % ar zelta valutā izdotiem 3 mēnešu vekseliem, jeb vērtspapīriem, kuŗu sarakstu apstiprinā Finanšu Ministrs. Ja izlaidums pārsniegtu 200 milj. (līdz 400 milj.) zelta latu, tad ar zeltu jānodrošinā 65 %. Ja izlaidums pārsniegtu 400 milj. latu, tad par nodrošinājuma lielumu jāvienojās ar valdību. Ringolda Kalninga emisijas bankas projekts neatrada piekrišanu kabinetā un pabalstu sabiedrībā, jo iepriekšējā parakstīšanās uz akcijām cieta neveiksme.

Lai būtu iespējams sabalansēt budžetu Ringolds Kalnings, radīdams pamatu nākošai Latvijas naudas vienībai, noteica nodokļu likmes nevis svārstošos rubļos, bet zelta frankos (zelta saturs 1 frs.-0,2903226 gr. tīra zelta). Lai gan šie franki pastāvēja tik uz papīra, kāpēc viņus arī sauca par ideāliem frankiem, tomēr viņiem noteiktais pamats- viņu zelta saturs nevarēja būt padots tādām svārstībām kā papīra rublis. Ideālais franks varēja svārstīties vienīgi pasaules zelta cenu svārstīšanās robežās. Ar šādu franka ieviešanu nodokļu sistēmā un budžetā tika panākts, ka izpildot budžetu, nevarēja celties viņā iztrūkums rubļa pirkšanas spējas samazināšanās dēļ, kā tas bija līdz šim, jo līdz ar rubļa kursa krišanu, valsts kasē pret zelta franku ieplūda vairāk rubļu.

Lai sekmētu saimnieciskās dzīves attīstību, darot iespējamā arī kredītooperācijas uz Finanšu Ministra priekšlikumu Satversmes Sapulce 14.* jūnijā grozīja 18.marta 1920.gada likumu, atļaujot uz kontrahentu vēlēšanos līgumus slēgt zelta frankos (1. Fr.-0,2903226 gr. tīra zelta). Maksājumi pēc šāda līguma izdarāmi Latvijas rubļos pēc Rīgas biržas kursa maksāšanas dienā. Šim likumam bija liela nozīme. Viņš atļāva slēgt līgumus uz ilgāku laiku, nebaidoties no zaudējumiem, kas celtos rubļa kursa svārstīšanās dēļ. Jaunais likums patiesībā fiksēja jau pastāvošo kārtību, jo dzīvē līgumus uz ilgāku laiku slēdza ārzemēs stabilās valūtās. Uz

* Valdības lik. un rīk. krāj. Nr. 116 -no 1921.g.

laukiem algas tika noteiktas nevis svārstīgos Lātvijas rubļos, bet graudā, jeb naudā pēc labības cenām rudenī. Šāds stāvoklis no valsts redzes stāvokļa nebija pielaižams, kāpēc bija jārada jauna stabila, kaut no sākuma tikai ideāla, naudas vienība, kurai par pamatu būtu zelts un tādā ceļā nebūtu padota kursa svārstībām. Ar šo likumu un ar nodokļu noteikšanu zelta frankos bija jau likts pamats nākošai naudas reformai. Šādā ceļā pieradinot iedzīvotājus pie nākošās naudas, atlikās pacelt franka kursu līdz vēlamam augstumam un uzsākt apmaiņu, kad zelta fonda lielums to atļauj.

Ievedot ideālo zelta franku valdība izdeva arī dažus sīkus noteikumus par aizdevumu pārrēķināšanu frankos.

Ringolds Kalnings ne tikai iztika bez jaunām emisijām, bet, nokārtojot naudas jautājumu, centās izņemt no apgrozības jau izlaisto papīra naudu.

Jau 1920.gada 18.marta likums par 200 milj. lielu emisiju paredzēja, ka no šīs emisijas valsts uzņēmumiem un linu monopolam atļautie 50 milj., jāizņem no apgrozības līdz 1.aprīlim 1921.g.. Šis likums palika uz papīra, jo nāca viena pēc otras jaunas emisijas.

26. aprīļa 1921.g.^x likums noteica, ka saimnieciskām vajadzībām atļautie 500 milj. rub. izņemami no apgrozības 10 gadu laikā, t.i., līdz 1. aprīlim 1931.g., ievēlot katru gadu 50 milj. rub.

^x Valdības lik. un rīk. krājums Nr. 87 no 1921.g.

Pirmā naudas izņemšana notika ar 18.^x oktobra 1921.gada valdības rīkojumu, ar kuru tiek izņemtas no apgrozības visi 50 rubļu gabali, kuri pēc 1. janvāra 1922.gada netiek vairs uzskatīti par likumīgu maksāšanas līdzekli. Šis rīkojums tomēr izdots ne tik daudz nolūkā samazināt apgrozībā esošos naudas līdzekļus, bet gan lai izskaustu viltotu naudu, jo 50 rub. gabali bija lielā daudzumā viltoti.

Kursa krišanās Latvijas rublis sasniedza kulminācijas punktu 1921.gada jūnijā, kad 1 l maksāja Latvijas Rb.1888^{xx}. Pamazām rublis sāka celties un novembra vidū uzkāpa līdz 1.110^{xx} rub. par 1 l. No šī laika rubļa kurss palika stabils. Valsts izdevumus izdevās samazināt ar armijas demobilizāciju, ierēdņu štāta samazināšanu, paralēlu iestāžu un valsts uzņēmumu likvidēšanu.

(Dienzēl, neskatoties uz laipno pretimnākšanu no attiecīgo resoru puses, tomēr nekādi nebija iespējams konstatēt :

- 1) kāds daudzums sagatavotu koku materialu atradās Mežu Eksploatacijas Pārvaldes rīcībā, viņas likvidēšanas momentā;
- 2) cik par pārdotiem kokiem un liniem Ringolda Kalniņa laikā ir saņemts ārzemes valutas, kura spēlēja lielu lomu pie rubļa stabilizēšanas.).

Ienākumu pavairošanu panāca ar pastāvošo nodokļu paaugstināšanu un jaunu nodokļu ieviešanu. Ienākumus no nodokļiem

* Valdības lik. un rīk. krāj. Nr. 227 no 1921.g.

** Latvijas statistiskā gada grāmata l.p. 279.-1921.g.

" " " " l.p. 293.-1922.g.

"stabilizēja", pārrēķinot nodokļu likmes ideālos zelta fran-
kos. Ar ideāliem frankiem, pie nodokļu ņemšanas nodokļu
maksātāji gan allaž bija nesaprašānā, jo pie dažiem nodok-
ļiem ņēma koeficientu 1 (ieved-muitu), pie citiem (izved-
-muitu, nekustamu īpašumu, tirdzniecības - rūpniecības zīmes)
- 2. Sevišķi svarīgu vietu nodokļu sistēmā ieņēma muitas
nodoklis. Tika atcelta licensu sistēma, ievēdot augstu,
pat aizliedzošu muitu. Ar licensu sistēmas atcelšanu Latvijai
nevēlamais preču imports nebūt nepavairojās, bet ieņēmumi
no muitas stipri paaugstinājās un ieņēma budžeta ienākumos
svarīgu posteni. Muitas nodokļiem tagad bija pilnīgi fiskāls
raksturs. Valstij izdevīgāki regulēt ārējo tirdzniecību ne-
vis ar licensu sistēmu, bet ar saprātīgu muitas politiku.
Labvēlīgu iespaidu deva arī eksporta atbrīvošana, pēc
Tirdzniecības- Rūpniecības ministrijas likvidēšanas, atce-
ļot noteikumu par 25 % no eksportējamo preču vērtības iemak-
sas ārzemes valūtā, atceļot ādu un linsēklu monopolu un
atļaujot piesaimniecības un lopkopības produktu eksportu.
Ienākumi pavairojās arī no dzelzceļa (no tranzīt pārva-
dājumiem), spirta un vīna monopoliem un nodokļiem. Sa-
līdzinot 1920./21. un 1921./22.gadu budžetus, redzams, kā
ienākumu pavairošanās izsakās⁴: muitas nodokļi no 4,3% uz
17,4 % no budžeta kopienākuma; spirta minopols no 6,6 % uz
10 %; lina monopols no 13,6 % uz 15 %; dzelzceļi no
6,4 % uz 12,4 %; meža izmantošana no 4,7 % uz 5,7%;

⁴ Ekonomists Nr.12 l.p. 458 no 1923.g.

tiešie nodokļi un nodevas no 5,1% uz 7% ; no zemēm no 0,1 uz 3,3% . Kopā ienākumu paaugstinājums iztaisīja 30% (no 40,8% uz 70,8).

Valsts Krāj un Kredītbanka regulēja valutu kursus. Rubļa kursam kritot, viņa radīja mākslīgu rubļa trūkumu, apturot maksājumus Latvijas naudā un izsviežot tirgū ārzemju valutas.

Visi šie apstākļi izsauca rubļa celšanos, ko lielākā daļā pilsoņu uzņēma ar sajūsmu, tomēr ne visi. Beidzās streiki un pieprasījumi pēc algu paaugstināšanas. Rūpnieki un tirgotāji - eksportieri nevarēja līdzī jūsmot: rubļa augstais kurss laupīja viņiem iespēju konkurēt ar savām precēm ārzemēs. Latvijas rubļa kurss novembra mēnesī 1921.gadā cēlās līdz Rb. 50.- par zelta franku. Uz šādu kursu Finanšu Ministrija nolēma rubli stabilizēt. Lai to panāktu Finanšu Ministrija uzdeva Valsts krāj un kredītbankai 12.novembrī uzsākt Latvijas rubļa apmaiņu pret ārzemes valutu pret šāda zeltā aprēķināta kurse. Valsts zelta un ārzemes valutu fonds šai laikā bija 30 milj. zelta franku vērtībā, kas sedza ap 3/4 no emisētās papīra naudas, tā tad pietiekoši liels, lai neceltos sarežģījumi ar brīvu apmaiņu. Tika arī uzdots visos maksājumos valstij pieņemt rubļus pēc kursa 50 par 1 zelta franku. 0.2903226 gr. tīra zelta. 5.^xMaijā 1922.gadā tika uzsākta brīva papīra rubļu apmaiņa pret zeltu stiepos. No 12. novembra 1921.gada, kad uzsāka rubļa brīvu apmaiņu pret ārzemes valutu, rubļa kurss nav

* Valdības Vēstnesis Nr. 101. no 1922.g.

svārstījies.

Rubļa stabilizācijas teoretisks novērtējums.

Rubļa stabilizācija nebija vis mērķis, bet tikai līdzeklis Latvijas naudas sistēmas ieviešanai. Līdzšinējo papīra Latvijas rubli varēja nosaukt par Latvijas naudas vienību tikai pēdējās. Jau no 1919.gada beigām valdību visu laiku nodarbina domas par naudas reformu. Nelabvēlīgie apstākļi un līdzekļu trūkums neatļāva pie reformas izvešanas ķerties.

Pie pastāvīga budžeta deficīta un pasīvām tirdzniecības un maksāšanas bilancēm ir bīstami ievest jaunu naudas vienību. Plašākās aprindās var zūst uzticība arī pret jauno naudas vienību.

Vajadzēja, vispirms, novērst rubļa kursa svārstīšanos, saistīt rubli pie zelta un no stabilizētā rubļa pāriet uz jaunu naudas vienību. Vajadzēja radīt rublim segumu.

Uzlabot tirdzniecības un maksājumu bilances bija no svara ne tikai priekš valsts saimniecības visā visumā, bet it sevišķi priekš valsts finanšu saimniecības - lai nodrošinātu segumu valūtai - valsts zelta un ārzemju valūtas fondu.

Ar 12. novembra rīkojumu tika uzdots valsts krāj- un kredīt bankai uzsākt Latvijas rubļu apmaiņu pret ārzemes valūtu, 50 rubļus pielīdzinot 1 ideālam zelta frankam, saturošam 0.2903226 gramu tīrā zelta. 5.maijā 1922.gadā uzdeva pēc šāda pat aprēķina apmainīt rubļus pret

zeltu stiepos. Ko nozīmē pielīdzināt 50 Latvijas papīra rubļus 1 zelta frankam ar 0,2903226 gramu zelta saturu? Pēc Helffericha : " Soll das seit Jahren entwertete Papiergeld zu dem früheren Metallwerte wieder durch Metallgeld ersetzt (Restitution) oder soll eine Entwertung als etwas Gegebenes hingenommen werden und seine Ersetzung durch Metallgeld in entsprechend geringerem Feingehalte erfolgen (Devaluation).^x

Tā tad šiem abiem jēdzieniem kā priekšnoteikums - zināmā valstī pirms papīra naudas izcelšanās ir pastāvējusi metala naudas sistēma un pret metālu apmaināmas banknotes.

50 papīra rubļu pielīdzināšana 1 zelta frankam Latvijas apstākļos neatbilst devalvacijas jēdzienam , bet ir pēc Knappa vārdiem " novatorischer Übergang ", t.i., pakāpeniska pāreja no papīra uz metāla naudas sistēmu.^{xx}

Vai izvestās reformas nozīmē rubļa stabilizāciju ?

Tiešām, rubļa kurss no apmaiņas uzsākšanas nav svārstījies vārda plašākā nozīmē , bet tas nebūt nenozīmē , ka viņš eventueli nevarēja svārstīties. Pirms rubļa saistīšanas pie zelta , viņš bija neapmaināms . Pret rubli nevarēja saņemt no valsts kases zināmu daudzumu zelta , jeb ārzemes valutas.

Rubļa kursa svārstībai , kā uz leju, tā uz augšu, ne-

x K.Helfferich, " Geld und Banken", l.p. 383-1923.g.-izd.

xx G.F. Knapp, "Die Staatliche Theorie des Geldes" lp.180 un Prof.Z.S.Kacnelenbaum, "Učeniye o dengach i kredite" I daļa l.p. 246 - 1923.g. izdev.

bija nekādu robežu . Caur pārmērīgām emisijām kurss varēja neaprobežoti krist uz leju. No otras puses, caur emisiju ierobežošanu , caur tirdzniecības un maksājumu bilanšu uzlabošanas , rubļa kurss varēja nesamērīgi celties.

Ko nozīmē rubļa apmaiņas uzsākšana pret zeltu? Tas nozīmē vienīgi , ka rubļa kurss nevarēja krist zemāk, kā 50 rubl.- 1 zelta frankam - 0,2903226 gram. tīra zelta , t.i. zemāk par zelta vērtību. Bet celties rubļa kurss varēja neaprobežoti . Tas nebūtu iespējams, ja katrā laikā valsts kasē pret 0,2903226 gram. tīra zelta varētu iemainīt 1 zelta franku - 50 rubļus. Tādā gadījumā , ja rubļa kurss būtu drusku augstāks par zeltu, valsts kasē ieplūstu zelts un rubļu kurss pazeminātos līdz normai. Tamdēļ runāt par rubļa stabilitāti vārda pilnā nozīmē nevaram.

Pilnīga rubļa stabilizācija būtu izvesta , ja arī viņa kursa svārstībai uz augšu būtu nosprausta robeža , dodot iespēju katram pret zeltu brīvi iegūt zināmu daudzumu rubļu , jeb laižot apgrozībā zelta naudu. Ja var maksājumus izdarīt vai nu zelta frankos , jeb viņa pretvērtībā - 50 papīra rubļos , tad rubļa kurss nevar celties , jo , pretējā gadījumā , kā maksāšanas līdzeklis tiktu izlietots zelta franks.

Tamdēļ Latvijā kā valūtas stabilizācijas noslēgumu varam uzskatīt tikai zelta naudas sistēmas ieviešanu.

IV. Naudas reforma ." Noteikumi par naudu " .

Pēc rubļa stabilizēšanas , t.i, pēc nepieciešamo priekšdarbu izvešanas , varēja uzsākt naudas reformu, ievēdot metala naudas sistēmu un dibinot emisijas institutu.

Iesniedzot likumprojektu par naudu , savā paskaidrojumā (no 3. janvāra 1922.gada) Ringolds Kalnings aizrāda: 1919.g. viens rublis - 1 $\frac{1}{2}$ zelta frankam . Pakāpeniski viņš noslīdējis līdz 100 r. par zelta franku . Sakarā ar budžeta sabalansēšanu , valsts rīcībā esošās zelta un ārzemju valutas pavairošanos , un zem jauna muitas tarifa iespaida, rubļa kurss dubultoies un sasniedzis 50 rub. par zelta franku . Uz šādu pakāpi rublis jānotur , lai pilnīgi neapstātos mūsu rūpniecība un eksports. Tas tagad ir viegli izdarāms, jo valsts zelta un ārzemju valutu rezerves ir prāvas - ap 30 milj. zelta franku, kas iztaisa ap $\frac{3}{4}$ no izlaistās naudas daudzuma , aprēķinot to pēc biržas kursa . Uz šādas pakāpes būtu vēlams rubli stabilizēt arī aiz tā iemesla , ka tagad vidējās strādnieku un ierēdņu algas ir ap Rb.4.000 mēnesī ā k. 50 - 80 zelta frankiem , kas tuvojas jau miera laika normai. Skaitlis 50 ir parocīgs arī aprēķināšanai , jo līdzšinējās valsts kases zīmes paliks kādu laiku apgrozībā blakus zelta naudai un banknotēm. Pašreizējie valsts zelta un ārzemju valutas krājumi pilnīgi nodrošinā rubli pret tālāku krišanos , bet neizslēdz viņa celšanos, kas izsauk-

tu nopietnus sarežģījumus rūpniecībā un eksportā . Jauna emisija nav vēlama , jo tā attālina stabilas valutas ievēšanu. Naudas trūkumu var novērst zelta naudas un banknotu ievēšana ; uz pēdējām , kamēr nav dibināta emisijas banka, velti cerēt. Tamdēļ jāķerās pie zelta naudas. No kaimiņu valstīm ieplūst lielā daudzumā zelts, ko varētu pieņemt , izsniedzot pretim zelta frankus , kas, kā likumīga nauda, ietu apgrozībā . Nav ko baidīties , ka zelta nauda tiks nobēdzināta. No tam valsts zelta rezerves nemainīsies. Ja zelta naudas ipašnieks , izdarot maksājumus , nelietos zelta naudu , tad atsvabināsies Latvijas rubļi . Tādā ceļā būs iespējams ievest apgrozībā stabilu zelta naudu . Ja pret zeltu apmaināmais zelta naudas daudzums būtu nepietiekošs , tad, tā kā emisijas banka vēl nav dibināta , Finanšu Ministrijai ir līdzeklis pret pieņemamo zeltu izdot zelta depozita zīmes. Liekos ārzemju valutas krājumus var noguldīt valsts Krāj un kredītbankā pret depozita zīmēm zelta frankos , nododot viņus kā rīcības kapitālu bankai valutas iepirkšanai. Šīs zīmes būtu likumīgs maksāšanas līdzeklis . Šīs zīmes būtu garantētas no kursa svārstības , jo viņām pretim stāv reālās drošības. Pieprasījumiem uz ārzemes valutu augot, šīs zīmes ieplūdis atpakaļ bankā, pieprasījumiem mazinoties - ies apgrozībā.

Augšminētās reformas izvedamas , kad būs noteikta naudas sistēma. Tamdēļ jāizdod likums par Latvijas naudu.

Par naudas pamatu paredzēts zelta franks, kā vairāk izplatīta no naudas vienībām, pie kuŗas pa daļai iedzīvotāji ir jau pieraduši, jo nodokļi aprēķināti frankos. Dolari un mārciņas mūsu apstākļos par lielu. Papīra nauda darījumos pieņemama pēc viņas faktiskās vērtības, jo spaidu kurss papīra naudai nav vēlams un nedod pozitīvus rezultātus. Paliek atklāts jautājums, vai jauno zelta naudu nosaukt par franku, jeb latu.

Likumprojekts nogulēja ilgu laiku Satversmes Sapulcē un netika izdots no viņas, bet to izdeva Ministru Kabinets 16. jūlijā 1919.gadā likuma kārtībā 3.^x augustā 1922.g. (" Noteikumi par naudu "), Latvijas naudas sistēma pamatojās uz zelta. Viņas vienība - zelta lats, kas satur 0,2093226 gr. tīra zelta. Zelta naudas kalšanas tiesības pieder vienīgi valstij. To izlaiž neaprobežotā daudzumā un kaļ 10 un 20 latu gabalos. Sīko naudu kaļ no metāla pēc Finanšu Ministrijas ieskatiem 1, 2, 5, 10, 20, 50 sant. un 1 lata gabalos. Sīko naudu var izlaist līdz Ls. 10 uz 1 iedzīvotāju un kā nepilnvērtīga nauda, tā pieņemama maksājumos tikai līdz Ls.10.- (izņemot valsts iestādes, kuŗām jāpieņem neaprobežotā daudzumā). Naudas veidus un formu nosaka Finanšu Ministrs. Visi nodokļi, nodevas un maksājumi aprēķināmi latos. Papīra nauda, kas līdz viņas izpēšanai no apgrozības, paliek likumīgs maksāšanas līdzeklis, netiek noteikts spaidu kurss, bet visus maksāju-

* Valdības lik. un rik. krājums Nr. 146 no 1922.g.

mus var izdarīt vai nu papīra jeb metāla naudā pēc Rīgas Biržas kursa.

Ar šo likumu papīra rubļa kurss netika fiksēts, nedz piekabināts zelta latam. Pret šāda noteikta kursa neparedzēšanu likumā stipri uztraucās tai laikā "Zocialdemokrāts", aizrādīdams, ka viss paliktu pa vecam "rublis celtos un rublis kristu, kādi kuŗu reizi būtu apstākļi". "Zocialdemokrāts" gribēja, lai pašā likumā par naudu būtu noteikums, ka Ls. 1 = 50 rub. Šāds uzskats ir maldīgs. Ja arī likumā būtu šāds noteikums, tad ar to vien būtu maz panākts. Ja tiktu atļauta jauna emisija, tad likumā noteiktās attiecības dzīvē patiesībā grozītos un rublis paliktu stabils tik uz papīra. Ar likumu nav panākama kursa noteikšana. Kursta stabilitāti var uzturēt attiecīga valsts finansu iestāde bez likuma palīdzības, ja to vien apstākļi un līdzekļi atļauj. Šo uzdevumu Latvijas Banka ir veikusi spīdoši. Pie šādiem apstākļiem (pēc brīva kursa) nav arī piemērojams Grešama likums, kā sliktākā valuta uzsūc labāko. Grešama likums piemērojams, kad likumā ir noteikts divējāds naudu kurss, kā to vēlējās "Zocialdemokrāts".

Šī likuma 8.panta kārtībā 31.^x augustā tika izdoti "Noteikumi par sīko metāla naudu". Sīkās naudas 1, 2, 5 santīmi kaļami no bronzas. Metāla saturs viņos: 95% kapaŗa, 4% alvas un 1% cinka; 10, 20, 40 santīmi kaļami no 99 pre-

^x Valdības lik. un rīk. krājums Nr. 185 no 1922.g.

centīga niķeļa.

Noteikumus par zelta naudas kalšanu valdība izdeva 7. septembrī 1922. gadā. Zelta nauda kalama no šīm nolūkam iegūtā zelta. Viņa izlaižama apgrozībā tikai tik daudz, cik pretim ieplūst zelts jeb stabila ārzemju valuta. Zelta naudu tomēr nepasūtīja, jo Finanšu Ministrija nāca pie slēdziena, ka ar zelta naudu vien nebūs iespējams apmierināt pieprasījumus pēc Latvijas valutas. To labāki spētu emisijas banka ar banknotu palīdzību. Ja saskaņā ar 7. septembra 1922. gada noteikumiem zelta nauda būtu kalta un laista apgrozībā, tad teoretiski Grešama likumam iekšzemē nevajadzēja iedarboties. Ja valsts kases zīmes ir apmaināmas pret tādu pat daudzumu zelta, cik satur 1 zelta lats, tad nevar rasties Grešama likumam labvēlīgi apstākļi, kad sliktāka nauda izspiež no apgrozības labāko.

Praktiski tomēr nebija izslēgta varbūtība, ka iedzi-
votāji nesāktu zelta naudu ievilkt, jo zelta naudai tomēr ir liels pievilksanas spēks no vienas puses, un otrkārt, varētu tomēr nākt priekšā neparedzēti apstākļi, ka valsts kases zīmju apmaiņu pret zeltu pārtrauc. Zināmas bažas un ne bez pamata bija - ka zelta nauda varētu aizplūst uz ārzemēm, sevišķi uz Padomju Krieviju, kuras valsts banka iesāka plašos apmēros zelta iepirkšanu. Ar "noteikumi par naudu" naudas reforma nebūt vēl nebija pabeigta, drīzāk gan tikai iesākta. Apgrozībā vēl atradās valsts ka-

* Valdības lik. un rīk. krājums Nr. 186 no 1922. g.

ses zīmes. Vajadzēja dibināt emisijas iestādi, kuŗa vai nu pret izlaistām banknotēm izņemtu no apgrozības valsts ka- ses zīmes, jeb citādā veidā piedalītos pie šī jautājuma regulēšanas. No otras puses saimnieciskā dzīve uzplauka. Atdzīvojās rūpniecība un tirdzniecība, kuŗas arī uzstādīja zināmas prasības valūtai.

Naudas daudzums apgrozībā nevarēja palikt vienmēr vie- nāds. Vajadzēja rādīt elastīgu iestādi, kuŗa spētu regu- lēt apgrozības līdzekļu daudzumu, piemērojoties saimnie- ciskās dzīves prasībām.

Tāda iestāde ir emisijas banka.

Latvijas banka.

19.^{*}septembrī 1922.g. Starpsesijas laikā valdība 16.ju- lija 1919.gada likuma kārtībā izsludināja Latvijas Bankas statutus. Pirmais projekts par emisijas bankas dibināšanu izstrādāts no Erharda, kuŗš paredzēja dibināt centrālo akciju banku, no sākuma ar ārzemju aizņēmumu (Metal and Chemical Bank) palīdzību. Aizņēmuma noteikumi izrādījās par smagu Latvijai un viņš neizdevās. Tad cerēja pievilkt ārzemniekus kā akcionārus, bet ārzemnieki neuzdrošinājās ieguldīt savus kapitālus vēl nedrošā valsts emisijas ban- kā. Arī Puriņam neizdevās pievilkt ārzemniekus. Ringolds Kalnings bija karsts privātas iniciatīves piekritējs un arī projektēja nodibināt emisijas banku uz akciju banku pamatiem un noteikti pretojās idejai par valsts emisijas

* Valdības lik. un rīk. krājums Nr. 192 no 1922.g.

banku. Bet viņa pūles pievilkt ārzesmes un iekšzemes kapitalus akciju bankas dibināšanai izrādījās veltīgas. Zem apgrozības līdzekļu trūkuma spiediena, kas prasīja jaunu valsts kases zīmju emisiju, Ringolds Kalnings iesniedza Ministru kabinetam projektu par sevišķas emisijas nodaļas dibināšanu pie Krāj- un kredīt bankas, kas izlaistu nodrošinātas kases zīmes. Šo projektu Ministru kabinets atraidīja un Ringolds Kalnings atkāpās. Atlika vienīgi valsts emisijas projekts. Šim projektam piekrita Finanšu Ministrijas pārvaldnieks Riekstiņš un Ministru kabinets to pieņēma.

Banka, pretēji iepriekšējiem projektiem, tika dibināta vienīgi ar valsts līdzekļiem un ir autonomas valsts uzņēmums, par kuŗas operacijām un drošību atbild valsts. Viņas uzdevums regulēt naudas apgrozību, veicināt tirdzniecību, rūpniecību un lauksaimniecību. Izpilda arī valsts kases uzdevumus. Bankas kapitāls sastādas no pamata kapitāla Ls. 10 milj. : 8 milj. pie bankas dibināšanas, pārējie 2 + gada laikā rezerves kapitāla^{m?} varbūtēju zaudējumu segšanai. Bankas kapitalus un no iestādēm jeb privatām personām noguldītās zumas nevar izlietot valsts vajadzībām. Vienīgi Latvijas bankai pieder emisijas tiesības. Izlaistās banknotes (latos) pilnā mērā jānodrošinā. Ja izlaists līdz 100 milj. latu, tad 50 % zelta, jeb stabilā ārzemju valūtā un 50 % ar drošiem īstermiņa vekseliem. Ja emisija pārsniedz 100 milj., tad pārsniedz-

Šās zumas 75 % jānodrošina ar zeltu jeb valutu un tikai 25 % ar īstermiņa vekseliem. Ja emisija pārsniedz 150 milj. latus, tad visa zuma jānodrošinā ar zeltu un ārzemes valutu. Banknotes katrā laikā apmaina pret zeltu, izsniedzot par Ls.1.- 0,2093226 gr. tīra zelta. Banknotes ir likumīgs maksāšanas līdzeklis.

Banka nodarbojas arī ar komercialām operacijām. Bankas pārvaldi ieceļ Ministru kabinets no Finanšu Ministra izraudzītiem kandidātiem. Uzsākot darbību 1.^k novembrī 1922.gadā Latvijas banka pārņēma valsts krāj-kredit bankas (Vald. lik. rīk. krāj. Nr. 236) aktīvu un pasīvu. Krāj-kredit bankas pamatkapitalu 6 milj. latu valdība palielināja līdz 8 milj. Finanšu Ministrija noguldīja bankā arī savu zelta fondu pāri par 12 milj. latu uz valsts depozītu un specialu līdzekļu rēķina. Tā tad banka uzsāka savu darbību ar prāviem līdzekļiem un jau ar noorganizētu aparātu. Banknotes domātas ne mazākas par 100 ls. Bet tā kā tehniski nebija iespējams ātrā laikā izgatavot šādas banknotes un apgrozībā bija manāms naudas trūkums, tad uz Finanšu Ministrijas priekšlikumu, tad banka izlietoja kā pagaidlīdzekli 500 r. valsts kases zīmes, uzspiežot tām vajadzīgos bankas uzrakstus. Tādā ziņā bija iespējams tūlīt pēc darbības uzsākšanas laist apgrozībā šādas pagaidu banknotes. Decembrī 1923.gadā izlaida apgrozībā 100 latu banknotes.

* Valdības lik. un rīk. krājums Nr. 236 no 1922.g.

Apgrozības minimumam atstāja valsts kases zīmes un metāla naudu. Latvijas Banka izlaida banknotes tikai papildinot apgrozības minimumu un virs tā.

Kā jau aizrādīju, apgrozības minimuma robežās tika atstātas valsts kases zīmes un saskaņā ar 3. augusta 1922.gada likumu metāla nauda. Papīra nauda, nerunājot nemaz par higienisko pusi, ātri nolietojas un jauni iespēšanas darbi prasa lielus izdevumus. Kredīta departaments tamdēļ 5. oktobrī 1922.gadā pasūtīja Šveices firmai Huguenin Freres un Co. sīko metāla naudu 1, 2, 5 sant. bronzas un 10, 20, 50 sant. niķeļa naudas - 10 milj. latu kopvērtībā. Bronzas nauda nāca apgrozībā 5. martā 1923.gadā, izņemot no apgrozības 1 rub. gabalos valsts kases zīmes un pilsētu naudu zīmes līdz 3 rub. ieskaitot. Niķeļa naudu laida apgrozībā 28. aprīlī. Sīko metāla naudu nodeva Latvijas bankai laišanai apgrozībā. Oktobra mēnesī tika nodota Anglijas valsts naudas kaltuvei sudraba 1 latu kalšana 10 miljonu latu vērtībā. Sudraba nauda parādījās apgrozībā 1924.gada februārī. Līdz 1923.gada beigām, sakarā ar 26. aprīļa 1921.gada likumu no apgrozības izņēma 150 milj. Latvijas rub. un līdz ar to valdības emisijas tiesības samazinājās no 2.520 milj. uz 2.370 milj., bet apgrozībā faktiski atradās Latvijas rub. 2.318.974.000.*

* Latvijas Statistiskā gada grāmata no 1923.g. 1.p.330.

Valsts kases zīmju likvidācija.

Naudas sistēma vēl nebija izvesta līdz galam . Blakus Latvijas bankas banknotēm un valsts metala naudai -latos, apgrozībā atrodās vēl valsts kases zīmes- rubļos. Nepieciešams ievest vienu naudas vienību latus. Tikai kādā ceļā , vai vienkāršas apmaiņas , jeb izpirkšanas ceļā. Pie pirmā uzskata turējās bijušais Finanšu Ministrs Punga , kurš projektēja izņemt no apgrozības rubļos izlaistās valsts kases zīmes, apmainot tās pret valsts kases zīmēm latos : 1, 2, 5 , 10 un 20 latu gabalos. Pēc viņa projekta apgrozības minimuma robežās (48 milj. latu) paliek valsts kases zīmes un sīkā metala nauda. Apgrozības minimuma robežās izlaistās naudas zīmes mazākās kopjurās neprasa sev segumu, jo viņas pastāvīgi iet apgrozībā un tamdēļ apmaiņai nevar tikt uzrādītas. Šo regaliju dažādās valstīs dažādi izmanto. Tīrākais šis regalijas veids ir valsts kases tiesība izlaist sīkās naudas zīmes bez seguma (Amerika , Anglija , Holande , Itālija, Šveice). Šinīs valstīs emisijas bankām nav tiesības izlaist mazākas naudas zīmes (parasti zem 50 franku , Anglijā zem 5 mārciņām). Otrs veids- valsts atsakās no naudas izlaišanas tiesībām par labu emisijas bankai, par ko pēdējā apgrozības minimuma robežās dod valstij bezprocentīgus aizdevumus (Vācija, Francija , Beļģija). Pēdējam veidam ir tā ēlīktā īpašība , ka šādi aizdevumi valdībai var tapt par kroniskiem , kas izsauc valutas satricinājumu

(Francijas franks un Vācijas marka).

Pēc Pungas projekta, ko pieņēma Ministru kabinets un Saeimas finansu komisija, lai pilnīgāki nodrošinātu rubļa stabilitāti, valdība nodrošina viņus ar zeltu, noguldot Latvijas bankā zelta fondu, kas līdzinas $\frac{1}{2}$ no izlaistām valsts kases zīmēm. Kamēr tagadējās valsts kases zīmes nav izņemtas no apgrozības, viņas paliek likumīgs maksāšanas līdzeklis pēc kursa 50 rub.- 1 latam. Šis projekts netika realizēts, jo pie varas nāca cits Ministru kabinets, kurš to atprasīja no Saeimas, jo finansu ministrs Ringolds Kalnings bija citos ieskaatos un gribēja izņemt no apgrozības valsts kases zīmes izpirkšanas ceļā. Savu projektu Ringolds Kalnings motivēja sekoši. Valsts zelta fonds ir Ls. 14.700 t. liels un bez tam Finanšu Ministrijas rīcībā ir no linu operacijām ārzesmes valutas par Ls. 16.000.000, kas iztaisa $\frac{2}{3}$ no emitētām valsts kases zīmēm. Finanšu Ministrija ir izlaidusi apgrozībā bronzas un niķeļa naudu, nododot no tās 8.000.000 latu Latvijas bankai un izlaidusi sudraba naudu par 10 milj. latu. Paredzēts vēl izlaist par 7 milj. latu sīkās naudas. Metala naudas apgrozībā būs 25 milj. latu. Ja par šo zumu izņem no apgrozības valsts kases zīmes, tad apgrozībā paliek tikai 23 milj. latu valsts kases zīmju. Tā tad valsts zelta fonds un ārzesmes valutas krājums pilnīgi dod iespēju iznīcināt paīra naudu, to izpērkot. Izejot no šāda stāvokļa Ringolda Kalninga projekts gri-

bēja likvidēt papīra naudu, vispirms, izņemot no apgrozības 25 milj. latu (par cik izlaista metala nauda) un otrkārt, izpirkt caur Latvijas banku atlikušo daļu, nododot bankai zelta fondu un valsts ārzemes valutas krājumu. Par šo zumu Latvijas banka izlaistu pilnā mērā segtas banknotes. Ministru kabinetā šo jautājumu apsprieda vairākās sēdēs. Galvenie iebildumi pret projektu, ka reformas izvešanai jāizlieto visi valsts ietaupījumi un zelta fonds, ko Punga projekts neprasija.

Salīdzinot abus šos projektus redzams, ka domu starpība pastāv iekš tam, vai valsts pate patur papīra naudas emisijas tiesības apgrozības minimuma robežās, t.i., ka blakus ar zelta segtām banknotēm apgrozībā paliktu arī neseģtās valsts kases zīmes, jeb emisijas tiesības pilnā mērā jānodod Latvijas bankai un apgrozībā no nepilnvērtīgas naudas paliktu vienīgi maiņas un sīkā nauda - sudraba, niķeļa un bronzas par 30 milj. latu. Ņemot vērā, ka pēc Ringolda Kalninga projekta - iznīcināt tagadējās valsts kases zīmes izpirkšanas ceļā būtu jāizlieto veseli 23 milj. latu valsts zelta un ārzemes valutas fonds, apskatīsim vai ar to būtu iespējams nenormālos laikos iegūt stabilāku valutu, lai atmaksātos ziedot šim mērķim valsts ietaupījumus. Tas ir iespējams salīdzinot valutas stāvokli dažādās valstīs pasaules kara laikā, kad saimnieciskā dzīve un līdz ar to valutas stipri satricinātas.

Valutas kursi.

Pirmskara zelta paritate.	1915.g.	1916.g.	1917.g.	1918.g.
Anglija £ 1.-\$4,86 5/8	4,55	4,75	4,75	4,75
Amerika \$ 100 -373,14 zv.kr.	399	344	234	373,14
Francija \$ 100-518,25 frs.	604	607	573	545
Vācija \$ 1-4,194 mrk.	5,2	6	5,7	8

Pirmskara zelta paritate.	1919.g.	1920.g.	1921.g.	1922.g.
Anglija £ 1.-\$ 4,86 5/8	3,76	3,20	4,22	-
Amerika \$ 100 -373,14 zv. kr.	466.	500.	498.	375.
Francija \$ 100-518,25 frs.	600- - 1200	1700.	1718	1100
Vācija \$ 1- 4,194 mrk.	12,3	103,75	310	9000

No tabeles ir redzams, ka kara laikā karā dalību ņēmušo valstu valutas ir bijušas padotas apmēram vienādām kursa svārstībām. Pēc kara sevišķi svārstījušās Francijas (kara viņējušās) un Vācijas (kara zaudējušās valsts), t.i. taisni to valstu valutas, kur emisijas tie-

↳ Pēc K.Helfferich, "Das Geld", l.p.246-251, 1923.g. izd.

sības ir nodotas vienīgi emisijas bankām. Turpretim, Anglijā, Amerikas valutas, kur emisijas tiesības apgrozības minimuma robežās pieder valsts kasēm, nav tik lielas svārstības piedzīvojušas. No tā var taisīt slēdzienu, ka Ringolda Kalninga projekts par valsts kases zīmju izpirkšanu nebūt nav lietderīgāks un kara jeb saimnieciska satricinājuma gadījumā neattaisnotu priekš viņa izlietos plašos valsts līdzekļus. Tamdēļ priekšroka bija dodama Pungas projektam - apmainīt valsts kases zīmes, kurš prasa tikai $\frac{1}{2}$ valsts zelta fonda nodošanu Latvijas bankai jauno kases zīmju segumam. Varētu pat iztikt bez zelta seguma, jo piem. Anglijas valsts kases zīmēm - currency notes - zelta segumu sāka vākt tikai 1914.gada beigās un 1918.-1920.g.g., kad currency notes emisija sasniedza 367,6 m. ster., viņa zelta segums bija tikai £ 28,5 milj.

Saeima, pieņemot "Likums par valsts kases zīmēm", izšķirās par labu Pungas projektam, par kuru savu labvēlīgo atzinumu bija nodevuši Latvijas universitātes prof.K.Balodis un doc. V. Vītols.

Šī likuma galvenie noteikumi: 1) valsts kases zīmes rubļos izņemamas no apgrozības, izlaižot viņu vietā valsts kases zīmes latos - 1, 2, 5, 10 un 20 latu kopjurās. 2) Valsts kases zīmju kopzumu nedrīkst pārsniegt 48 milj. latu. 3) Valsts kases zīmju nodrošināšanai, valsts deponē

Latvijas bankā zelta fondu, kuram jā sastāda vismaz $\frac{1}{4}$ no apgrozībā esošo valsts kases zīmju nominalvērtības kopzumas. 4) Valsts kases zīmes - likumīgs maksāšanas līdzeklis līdzīgi zelta naudai. 5) Līdz rubļos izlaisto valsts kases zīmju izņemšanas no apgrozības, viņš ir likumīgs maksāšanas līdzeklis pēc kursa Rb. 50 llatam. Likvidējot valsts kases zīmes rubļos apmaiņas ceļā, Saeima ir piekritusi emisijas decentralizācijas principam. No vienas puses, apgrozības minimuma robežās, emisijas tiesība pieder valstij, no otras puses, virs apgrozības minimuma, līdzekļus dod Lātvijas banka, emitējot banknotes.

Neskaids ir likuma 3. pants - kā segums valsts kases zīmēm tiek deponēts Latvijas bankā valsts zelta fonds, kurš sastāda vismaz $\frac{1}{4}$ no apgrozībā esošo valsts kases zīmju kopzumas. Lai gan likumā nekas nav teikts par valsts kases zīmju apmaiņu pret zeltu, kā arī nav paredzēts zelta daudzums, kāds jāizsniedz pret latu tomēr izejot no "Noteikumi par naudu", jāsaprot, ka valsts kases zīmēs lata zelta ekvivalents ir 0,2903226 gr. tīra zelta, kas uz vēlēšanos ir jāizsniedz katram lata turētājam.

3. panta noteikums, acimredzot, ir ievests ar nolūku vēl vairāk aprobežot valsts emisijas tiesības. No vienas puses, valsts emisijas tiesības nedrīkst pārsniegt 48 milj. latu, no otras puses, izlaistām valsts

kases zīmēm jābūt vismaz $\frac{1}{4}$ apmērā segtām ar zeltu. Tādēļ, zelta fondam samāžinoties, proporcionāli jāsamazinas visam izlaistam valsts kases zīmju daudzumam. Ar zelta seguma izsīkšanu - valstij nevar būt vairs emisijas tiesību. Citādi nav saprotams, kamdēļ valsts zelta fonds nelietderīgi jāglabā Latvijas bankas pagrabos.

V. Pastāvošā naudas sistēma.

Ar " Noteikumi par naudu " izdošanu, Latvijas bankas nodibināšanu un valsts kases zīmju likteņa izšķiršanu, Latvijas naudas reforma ir uzskatāma par nobeigtu. Apskatīsim jautājumu, kur ir ierindojama mūsu naudas sistēma pēc naudas sistēmu teorijām.

Latvijas naudas sistēmas tiesiskais pamats atrodams sekošos likumos: " Noteikumi par naudu " un viņu papildinājumos, likumā par valsts kases zīmēm un Latvijas bankas statutos.

Latvijas naudas vienība - zelta lats ar 0,2903226 gram. tīra zelta saturu. Zelta naudu kaļ no valstij un privatpersonām piederošā zelta - tā tad pastāv zelta naudas kalšanas brīvība. Zelta nauda apgrozībā vēl nav izlaista.

Kā likumīgs maksāšanas līdzeklis apgrozībā atrodas pret zeltu apmaināmas Latvijas bankas banknotes, sīkā metāla nauda, kurai noteikta robeža privātos maksājumos - sudraba naudai Ls.25.-, pārējai Ls. 5.-, un valsts kases zīmes.

Kā redzam naudas sistēmas pamats ir viens metāls -
 - zelts. Tā tad Latvijas naudas sistēma ir dibināta uz
 zelta monometālisma. Jautājums varētu būt tikai, vai
 Latvijā ir zelta monometālisms tīrā veidā, jeb tikai uz
 zelta dibināta valūta (Goldkernwährung).

Pēc prof. Kacnelēnbauma¹: " Čistij zolotoi monometā-
 lizm predpolagaĵet, čto v osnovie valūti ležit zolotaja
 depežnaja edipica i čto depežnije znaki izgotovļajutsja
 iz zolota ". "Goldkernwährung" pēc prof. Kacnelēnbauma,
 ir tāda naudas sistēma, kurai pamatā ir zelta naudas vie-
 nība un apgrozībā atrodas nevis zelta nauda, bet gan ne-
 apmaināmas banknotes, kuras nodrošinātas ar zelta segumu.
 Piemēram, Austro-Ungārijas naudas sistēma pirms kara.²
 Latvijas naudas sistēmu nevarām nosaukt par "Goldkern-
 währung". Tiešām, apgrozībā nav zelta naudas, bet to-
 ties apgrozībā esošās Latvijas bankas banknotes ir kat-
 rā laikā apmaināmas pret zeltu. Iebildumus, šinī gadījumā,
 varētu celt pret formēli neapmaināmām valsts kases
 zīmēm, jo likumā par valsts kases zīmēm nekas nav
 teikts par viņu apmaiņu pret zeltu. Tas būtu no forma-
 lās puses. Pēc būtības lietas faktiskais stāvoklis
 ir citāds. Pirmkārt, pašā likumā ir indirekts norādījums
 par apmaiņu. 3.pants šā likuma skan: " Lai nodrošinātu

¹ Prof. Z.S.Kacnelēnbaum, "Dengi i depežnoje obraščeniĵe",

l.p. 272., 1923.g. izd.

² " " " "

l.p. 274.-275., 1923.g.

izlaisto valsts kases zīmju kursa stabilitāti, valsts nogulda Latvijas bankā valsts depozitā zelta fondu, kas līdzinas vismaz $\frac{1}{2}$ no apgrozībā esošo valsts kases zīmju nominalvērtības kopsumas".

No otras puses, ir vēl spēkā Finanšu Ministrijas 5.maija 1922.gada rīkojums par valsts kases zīmju apmaiņu pret zeltu. Tā tad valsts kases zīmes ir apmaināmas un uz vēlēšanos Latvijas bankai jāizsniedz katram valsts kases zīmes turētājam zelts pēc kursa Rb.50.- Ls.1.- - 0,2903226 gram. tīra zelta.

Tā tad Latvijas naudu sistemu nevaram uzskatīt par "Goldkernwährung", kāda bija Austro-Ungarijā pirms kara, un kāda pašlaik pastāv Vācijā.

Līdz šim Latvijā pastāvošo naudas sistemu tomēr nevaram uzskatīt par zelta monometalismu tīrā veidā.

Prof. Kacnelēnbauma uzskatu šai jautājumā jau pievedu agrāk. Ari K. Helfferichs saka: "Die reine Goldwährung ist dasjenige Währungssystem, bei dem eine Wertgleichung zwischen der Geldeinheit und dem Metalle Gold besteht, bei der nur das Gold frei ausprägbare ist und nur Goldmünzen, neben ihnen eventuell in Goldmünzen einlösbare Scheine, gesetzliches Zahlungsmittel ist". Latvijas bankas banknotes un valsts kases zīmes ir gan apmaināmas, bet apmaināmas nevis pret zelta monetām, bet pret zeltu stiepos.

† K. Helfferich, "Geld un Banken" l.p. 422 - 1923.g. izd.

Kamēr Latvijā nebūs apgrozībā zelta nauda, un kamēr Latvijas bankas banknotes un valsts kases zīmes nebūs apmaināmas pret zelta monetām, tikmēr mēs nevaram nosaukt mūsu naudas sistemu par zelta monometalisku tirāveidā.

Atgriežos vēl pie prof. Kacnelenbauma: "Āistij zolotoi monometalizm predpolagajet, čto v osnove vaļuti ļežit zolotaja depežnaja edinica, i čto depežnije znaki izgotovļajutsja iz zolota. Ot etoi sistemi nādo otļičat takoje postrojepije, kogda v osnove vaļuti ļežit zolotaja depežnaja edinica, no faktičeski v depežnom obraščepii cirkulirujet kakoi ļibo drugoi depežnij znak. Zolotaja vaļuta nesoprovoždajetsja v etich slučajach zolotim obraščepijem (angļičane nazivajut etu sistemu - " Gold standart - but not gold currency ").^{x1}

" Gold standart - but not gold currency " būs arī mūsu naudas sistēmas īstais apzīmējums.

Beidzot, gribu aizrādīt uz vienu defektu, kāds līdz zelta naudas laišanai apgrozībā ir mūsu naudas sistēmai.

Pēc Latvijas bankas statūtiem, likuma par valsts kases zīmēm un Finanšu Ministrijas 5. maija 1922. gada rīkojuma, katris banknotes, jeb valsts kases zīmes turētājs var iegūt Latvijas bankā pret vienu latu -0,2903226 gram tīra zelta. Citiem vārdiem, lata kurss ir nodrošināts

* Prof. Z.S. Kacnelenbaum, " Dengi in depežnoje obraščepije", l.p.272- 1923.g. izdev.

pret krišanu.

Bet nevienā no šiem likumiem nav noteikuma, ka pret zeltu var iemainīt banknotes, jeb valsts kases zīmes, t.i. lata kursa celšanās nav ierobežota.

Kamēr šādas apmaiņas iespēja ar likumu nav noteikta, jeb kamēr apgrozībā netiek laista zelta nauda, kad katram pilsonim būs tiesība savu zeltu nodot pārkalt monetās, netikai teoretiski, bet ar praktiski, ir iespējama banknošu un valsts kases zīmju celšanās pāri par zelta paritāti.